حکومت پوهنه

وزیر محمد ګل خان

دوکتور قاضي حفیظ الله ښاد جبارخیل

۱۳۹۳

حکومت پوهنه
دوکتور قاضي حفیظ الله ښاد جبارخیل

Download from: aghalibrary.com

حکومت پوهنه

وزیر محمد ګل خان

الحاج پروفیسور دکتور قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل

www.melitahrik.com
0777 400 116

۱۳۹۳ لکال

Download from: aghalibrary.com

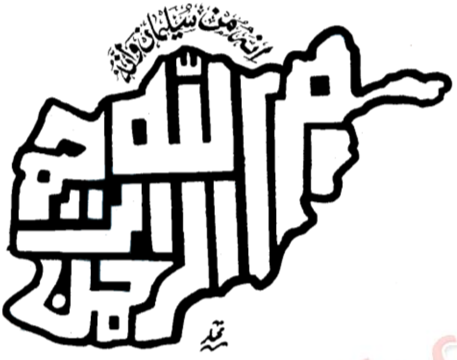

د کتاب پېژندنه :

د کتاب نوم : حکومت پوهنه (وزیر محمد گل خان)

لیکوال : الحاج پروفیسور دکتور قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل

خپرندوی : د افغانستان ملي تحریک فرهنگي ځانگه

د خپرندوی شمېره: (۷)

کمپوز : ظفر اقبال

پښتۍ ډیزاین : فیاض حمید

د چاپ شمېر : (۱۰۰۰) ټوکه

د چاپ کال : ۱۳۹۳ ل

www.melitahrik.com
0777 400 116

جنرال وزیر محمد گل خان مومند

ډالـــۍ

دا کتـاب خپلـې د ژونـد سـببي مـور بـي بـي باضـعه "ببـو" جبارخېله او زما ګران پلار مولاناعبدالحکیم خان جبارخېل او د پښتو ادب ټولو مینه والـو تـه ډالـۍ کـوم، او دعـا کـوم، چې د الله تعالی رضا زمونږ د ټولو مسلمانانو نصیب شي.

الحاج پروفیسور ډاکټر قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل

لړلیک

گڼه		مخ
۳	سریزه	الف
۴	حکومت پوهنه	۱
	نسب	۳
۵	زده کړې	۴
٦	دندې	۴
۷	مهم کارونه	۵
۸	د وزیر محمد ګل خان آثار	۹
۹	د وزیر محمد ګل خان زده ژبې	۱۰
۱۰	د محمد ګل خان پښتو ته پاملرنه	۱۰
۱۱	باندیني سفرونه	۱۱
۱۲	د وزیر صاحب کارونه	۱۱
۱۳	د وزیر محمد ګل خان شاعري	۴٦
۱۴	د اروانباد د شعر بېلګه په نوي لیکدود	۴۷
۱۵	تقریر	۴۹
۱٦	د وزیر محمد ګل خان نثر	۵۰
۱۷	د وزیر محمد ګل خان وفات	۵۱
۱۸	د محمد ګل خان فاتحه	۵۲
۱۹	د محمد ګل مومند ورثه	۵۳
۲۰	اداري چارې	۵۴
۲۱	لومړی- اداري اصلاحات	۵۵
۲۲	دوه یم دنفوسو ځای پرځای کول	۵۹
۲۳	دریم- دپښتو ادبیات	٦۴

www.melitahrik.com
0777 400 116

بسم الله الرحمن الرحیم

سریزه

الله! حمد او ثناء دې وایم او د حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم او د هغه ال او اصحابو ته دې درود او سلام استوم او شکر باسم چې اشرف المخلوقاتو کې دې په خبرو کولو او تعقل امتیاز رابخښلی. په ژبو کې دې عربي دیني او غوره ژبه ده لکه نیکه مرغه ښه رازده کړې ده خو د پښتون غیور او اتل قوم ژبه دې ما ته پښتو مورنۍ ژبه گرځولو سره دې زما مینه زیاته کړې ده. له وړوکوالي مې چې په پښتو خبرې کولې، اشعار مې ویلې د ازموینې پارچې او د محکمو ځینې وثیقې د اخبارو او مجلو مضامین او تالیفات مې زیات په پښتو لیکل چې ځینو همصنفیانو به دویم وزیر محمد گل خان بللم د دې لپاره چې نوموړی وزیر صاحب پېژندلی وي نو د هجرت په وخت د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز سره په تماس کې فرصت په لاس راغی چې د وزیر محمد گل خان د پېژندگلوۍ په برخه کې مې دا کتاب ولیکه او په ورځ مجله کې پرله پسې چاپ شو. اوس مو راټول کړ او په کتابي بڼه مو سره برابر کړ. ښایي د ښاغلو مینه والو معلومات یې په لوستلو نور هم غني شي او ښې دعاوې راته وکړي.

ډاکتر ښاد جبارخېل

بسم الله الرحمن الرحیم

تقریظ

وزیر محمد گل خان چې د افغانستان په تاریخ کې د اداري سمون، یووالي او پښتو ادب ته د ودې په ورکولو سره یې بنسټیز گامونه پورته کړي، پښتو یې د نورو ژبو سره سیاله ساتلې او پاللې، څېړنپال او ادبپوهان د یوه رښتیني پاسوالي او پازوالي په لرلو سره په ښه حکومتدارۍ هم قانع کړي دي.

د وزیر محمد گل خان په اړه په رسمي او غیر رسمي سیمینارونو کې مقالې لوستل شوي چې له نیکه مرغه لیکل شوې مقالې د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز لخوا د وزیر محمد گل خان یاد په نامه چاپ شوي دي. تر دې د مخه الحاج پروفیسور دکتور قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل د وزیر محمد گل خان په اړه پوره او کره لیکنه کړې چې د ورځ مجلې په تېرو گڼو کې پرلپسې چاپ شوې ده.

ښاغلی قاضي حفیظ الله ښاد جبار خېل چې د وزیر محمد گل خان په اړه کوم معلومات لاس ته راوړي، دا دي په چاپي بڼه زمونږ په لاس کې لیدل کېږي. هغه څه چې د وزیر محمد گل خان په اړه په دې کتاب کې ولیدل شول په رښتیا چې ښاد جبارخېل یې په اړه ډېر څه لاس ته راوړي دي.

په دې کتاب کې ښودل شوي چې وزیر محمد گل خان د یوې خوا د سقوي تاړاکگرو په مقابل کې د پوځیوالۍ مقدسه دنده ترسره کړې نو د بلې خوا یې پښتو ادب او پښتو ژبې ته د بنسټیزو خدمتونو ترڅنگ د ژوند نوې سا هم وربخښلې ده. د وزیر محمد گل خان

www.meltahrik.com 0777400116

رښتیني خدمتونو ته په ژور نظر کتل شوي او راتلونکی نسل زمونږ د اتلانو د اتلولۍ څخه خبر شوی دی. دا هم ښودل شوي چې وزیر محمد ګل خان پښتنو او پښتو ادب ته تر کومه حده خدمت کړی پښتو ته یې سوچه والی وربخښلی او د پښتو سره یې د بې کچه مینې په لرلو سره څومره پالوالي ساتلې ده. د بهرنیو تاړاکګرو او بلوڅګرو مقابله یې څومره په اتلولۍ سره کړې ده.

زه د پروفیسور قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل زیار او کوښښ د یوه ستایوال په اند د دې وړ بولم چې پښتو ژبې او ادب ته د وزیر محمد ګل خان خدمتونو ته یې د ریالستۍ بڼه ورکړې تر خپله وسه یې په عمر خوړلي تن د بابا ښازنتوب ته درناوی ورکړی دی.

د الحاج ښاد جبارخېل هڅې ښادې اوسه.

سردار خان سیرت

د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز- پېښور

د سلواغې ۲۴، ۱۳۹۱ل.هـ

www.melitahrik.com 0777 400 116

د تحریک یادښت

فرهنګي څانګه د افغانستان ملي تحریک له اساسي څانګو څخه یوه اساسي څانګه ده. د دې څانګې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنګي خدمات وړاندې او ګټور فرهنګي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل ددې څانګې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم ددې څانګې له اساسي دندو څخه ګڼل کېږي. له هغې ورځې راهیسې چې تحریک خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو دې څانګې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټک کړي دي. تاریخي ورځې یې نمانځلي، تاریخي واټونو ته یې لوحې جوړې کړي. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریک دې څانګې د تحریک د عمومي هدفونو په رڼا کې وټاکله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي.

دا اثر (**حکومت پوهنه وزیر محمد ګل خان**) چې ستاسو په لاس کې دی، ښاغلي (**دکتور قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل**) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي ترې ښه ګټه پورته کړي. تحریک خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنګ د بډاینې په هیله

په درناوي

د افغانستان ملي تحریک

فرهنګي څانګه

www.melitahrik.com 0777400116

د لوراند لورین خاوند په نوم

حکومت پوهنه

محمد ګل خان مومند

کله چې مونږ د ګران هېواد افغانستان سیاسي بهیر وګورو راته څرګنده به شي چې له : (یما) تر دې وخته پورې دا ټاټوبی د اتلانو ځای دی چې غوره خدمتونه یې ورته کړي دي؛ نو که فرانسه په ناپلیون او دوګول نازېږي بریتانیا په شیکسپیر او چرچل ناز کوي، پرتګال او اسپانیه په مارکوپولو او کرسټوفر کولمبس، یونانیان پر سقراط او افلاطون، هند په ګاندهي او نهرو او پاکستان په علامه اقبال ویاړي، افغانان هم په ابو مسلم خراساني، میرویس خان نیکه، لوی احمد شاه بابا، غازي امان الله خان،غازي محمد جانخان، ملا مشك عالم، علامه محي الدین جبارخیل او غازي، مجاهد، سیاست مدار، لیکوال، شاعر او ستر پوځي او اداري مشر جنرال وزیر محمد ګل خان مومند بابا باندې نازېږي؛ ځکه نو افغانان حق لري چې د خپلو ملي مشرانو درناوی وکړي. افغانان بختور دي چې د خوشحال خان او محمد ګل خان غوندې ګلان لري چې د دوی پر

www.melitahrik.com 0777 400 116

هڅو د هېواد د ادب او تاریخ تیاره گوټونه روښانه شوي دي.[۱]
دا هم څرگنده ده چې له ډېر پخوا څخه د پښتنو او پښتو ژبې د وروسته پاتې کولو لپاره د مخالفینو هڅې روانې دي خو کله چې کوم شخصیت سر په کې راپورته کړي، بیا افغانان ویښولو ته اړباسي چې ښه بېلگه یې عمر لیث، بایزید، سراج الدین، خالد بن برمك او محمد گل خان مومند دی.[۲]
تاریخ راښیي چې پښتانه تل له ښارونو غرونو نه بید یاگانو ته کوچول شوي دي. ښه بېلگه یې د سلطان محمود له خوا غرونو ته د پښتنو لېږدول او په دربار کې د پارسي خدمت کول گڼل کېدای شي. کله چې په نولسمې پېړۍ کې امیر شېر علي خان په خپلې دوه یمې پادشاهۍ کې پښتو ژبې ته پاملرنه وکړه. د پښتو لیکوالانو ته څه موقع په لاس ورغله او بیا کله چې امان الله خان له انگریزانو ازادي وگټله. محمد گل خان هم ورسره و، محمد گل خان هماغه وخت پوهېده چې یو ستر واقعیت په هېواد کې له نظره ولېدلی دی چې هغه په دفتر، ښوونځیو، نشراتو او نورو برخو کې پښتو ژبې سره بې انصافي ده، نو ده د دغې بې عدالتۍ د مخنیوي له امله پښتانه راویښ کړل. د

۱. رښتین پوهاند صدیق الله د مومند بابا یاد، د ۱۳۸۳ل.هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز- پېښور چاپ پنځم مخ او د روحاني عصمت الله د (ورځ) مجله ۱۳۸۳ ل.هـ کال د زمري او وږي د میاشتې گڼه.
۲. زلمی افغانمل (د مومند بابا یاد) د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز پېښور- ۱۳۸۳هـ.ش کال چاپ ۱۲۴ مخ.

www.melitahrik.com 0777 400 116

سقوي دورې پای ته یې د ټکو په کېښودلو کې پوره هاند نه کار واخیست.

د سقوي نظام پر پای ته رسونې سره محمد ګل خان د محمد نادر خان مشر ورور وګڼل شو او کابینه کې یې د کورنیو چارو وزیر وټاکه او ورته یې وویل: ته چې هر څه وغواړې مونږ ورونه یې درسره منو، ده ورته وویل: "زه یو شی غواړم چې: ملي، دفتري، تعلیمي او پوځي ژبه به پښتو وي، هغوی دا ورسره ومنله، نو پښتو ژبې یو څه سا واخسته او ژوندۍ شوه.

نسب:

ارواښاد جنرال محمد ګل خان مومند د مرحوم غونډ مشر محمد خورشید خان مومند مشر ځوی و، د موسی خان لمسی، د عبدالکریم خان کړوسی او د عبدالرحیم خان کودی دی، په خټه د وېزی حسن خېل مومند او ده ته د مومند بابا، وزیر او ګل دادا خطاب هم کېده.

د پوهاند صدیق الله رښتین او عصمت الله روحاني د لیکنو له مخې وزیر محمد ګل خان په ۱۲۶۳ ل.هـ کال د کابل ښار د اندرابیو په کوڅه کې ځېږېدلی دی، د وزیر محمد ګل خان پلارنی ټاټوبی د ننګرهار ولایت د ګولایي کلي کې و، کله یې چې نیکه موسی خان د امیر دوست محمد خان نظامي سلاکار وټاکل شو؛ نو د دوی کورنۍ بلخ ته لاړه اود عبدالرحمن په

دوره کې د نظامي قواو قوماندان شو چې د محمد اسحق خان د تعرض له کبله د سمنګانو په غزني ګګ کې په یوه نښته کې شهید شو او د بلخ ولایت د شیخ حسن ولي د زیارت په محوطه کې خاورو ته وسپارل شو. د وزیر محمد ګل خان پلار خورشید خان هم نظامي زده کړې کړې وې او د هېواد په بېلا بېلو سیمو کې نظامي افسر و، کله چې د بلخ قوماندان شو هلته یې د څه ناروغتیا له کبله تقاعد واخیست او په ځای یې محمد ګل خان وټاکل شو.

زده کړې:

وزیر محمد ګل خان لومړنۍ زده کړې په خصوصي ډول سرته رسولي دي او ځینو دی دلومړنیو زده کړو په برخه کې د حبیبي د ښوونځي فارغ ګڼلی دی. په هر صورت د لومړنیو زده کړو وروسته پر ۱۲۷۲ل.هـ کال د حربي ښوونځي په دوه یم ټولګي کې شامل شو، په پنځو کالو کې یې خپلې عسکري زده کړې په نظامي اکاډمۍ کې سرته ورسولې.

دندې:

په ۱۲۷۷ ل. هـ کال له نظامي اکادمۍ له پای ته رسولو څخه وروسته د اردلیانو په غونډ کې د توپچي د څانګې د قوماندان په توګه وټاکل شو او هم یې شاهي ټولګي کې درس ورکولو او هم یې د حربي ښوونځي د سرښوونکي دنده چلوله. د دغه

www.melitahrik.com 0777 400 116

کامیاب خدمت په ترڅ کې له سپه سالار صالح محمد خان سره د یاور په توګه وټاکل شو او بیا د شاهي ګارد قوماندان شو. له دې وروسته بیا په ترکیې کې د افغاني سفارت نظامي اتشه شو. له بریالي راستنېدنې وروسته د عسکري اکادمۍ امر او د شاهي ګارد استاد شو او شاهي ټولګي ته یې درس ورکاوه.

په ۱۳۰۰ ل.هـ کال د ملي دفاع د وزارت د نشراتو او تبلیغاتو امر شو او د (مجموعه عسکري) د مجلې مدیریت هم ورپه غاړه شو چې د حربیې د وزارت له خوا خپرېدله، د خپلواکۍ جګړه کې یې هم زیاته برخه اخستې ده او خپله پښتني مېړانه یې څرګنده کړه.

محمد ګل خان له مولانا سیف الرحمن الکوزي، فیض محمد زکریا، محمد اسلم میرشکار، بشیر احمد خان، عبدالحمید خان، عزیز الرحمن فتحي، محمد ادیب افندي، غلام جیلاني او عبدالغني ترجمان پر ګډون د افغانستان د خپلواکۍ د پېژندنې پر منظور اروپا او امریکا ته سفر وکړ.[1] ۱۳۰۳ل.هـ کال د پکتیا ولایت ملکي او نظامي تنظیمه رییس شو.

په ۱۳۰۶ل.هـ کال د مزار شریف د ملکي پلټنې د رییس او بیا د ننګرهار ولایت د عسکري فرقې قوماندان مقرر شو.

محمد ګل خان په امانیه دوره کې د دولت له خوا په پټه مرکزي

۱. زرملوال الحاج غلام محي الدین - "ورځ" مجله د ۱۳۸۳ ل.هـ کال د زمري او وږي د میاشتو خپرونه ۳۹ مخ.

www.melitahrik.com 0777 400 116

اسیا ته ولېږل شو چې د شوروي اتحاد مخکې تګ او د نفوذ مخه ونیسي، خو د شوروي اتحاد له خوا ونیول شو او په شاقه بند محکوم شو، مګر د امان الله خان په سري کوښښ یې نجات وموند او بېرته هېواد ته راستون شو. د دغو کړاونو اغېز یې پر بدن د ژوند تر پایه اوږد شو.[1]

مهم کارونه:

د سقوي انقلاب په وخت کې لومړی په ننګرهار کې له محمد هاشم خان سره او بیا په پکتیا کې سردار محمد نادر خان سره د ملاتړ اراده وکړه؛ نو د حبیب الله کلکاني د بلوا او د غازي امان الله خان د استعفا په وخت کې په ۱۳۰۷ل.هـ کال د وري د میاشتې پر ۳۰ نېټې د ختیځو ولایتونو د (۱۳۰) تنو قومي مشرانو سره جنوبي ولایت ته د جرګې پر مشرۍ لاړ او د محمد نادر خان سره یوځای شو. په پای کې کابل فتح شو اود انګریزانو هلو ځلو ته هم د پای ټکی کېښودل شو او کلکاني حبیب الله له ژوند سره مخه ښه وکړه او د هغه نظام په ۱۳۰۸ ل.هـ پای ته ورسیدو. محمد نادر خان د افغانستان پاچا شو او محمد هاشم خان وروریې صدراعظم شو. جنرال محمد ګل خان مومند د محمد نادر شاه په دوره کې د اروابناد محمد هاشم خان په کابینه کې د کورنیو چارو وزیر شو او له هغه سره په بېلا بېلو ولایتونو

---

۱. روحاني عصمت الله - "ورځ" مجله - ۱۳۸۳ ل.هـ کال- زمری او وږی- ۳۵ مخ.

www.melltahrik.com 0777400116

کې چې هغه مهال اته ولایته وه تنظیمه رییس وټاکل شو چې په هېواد کې امنیت راولي. لومړی ننګرهار او پکتیا ته تلی و او بیا د پروان کاپیسا د ولایت د تنظیمه رییس چارې ترسره کړې او امنیت یې ټینګ کړی دی.

په ۱۳۱۰ل.هـ کال کې یې کابل کې ادبي انجمن جوړ کړو او په ۱۳۱۱ ل.هـ کال د کندهار، فراه او هرات د تنظیمه ریاست لپاره وټاکل شو. هلته یې هم انجمن جوړ کړ او (طلوع افغان) د همدغه انجمن له خوا خپرېدله. دغه انجمنونه سره یو ځای شول او پښتو ټولنه جوړه شوه. د علامه پوهاند عبدالحی حبیبي تر کتنې لاندې د کندهار اونیزه (جریده) د لومړي ځل لپاره په پښتو خپره شوه او د محمد ګل خان مخ ته یې کېښودله چې هغه ورته ۳۰ زره افغانۍ او په کندهار کې څو جریبه ځمکه جایزه ورکړه.[۱]

د پښتو ژبې په برخه کې پراخ کار پیل شو. د پښتونخوا او بلوچستان وګړو چې د افغانستان حالات څارل، د پښتونو خوځښت په کې هم وده وکړه. لیکوالو او شاعرانو د انجمنونو پر جوړونې پیل وکړو او "انجمن اصلاح افاغنه" ترې جوړ شو. خان عبدالصمد خان په بلوچستان کې داسې پښتو پیل کړه چې د سلام پر ځای یې (ښې چارې) ویل غوره وګڼل چې هماغه د

۱. زرملوال د الحاج غلام محي الدین د "ورځ" مجله، د ۱۳۸۳ ل.هـ کال د زمري او وږي د میاشتو خپرونه، ۴۰ مخ

www.melitahrik.com 0777 400 116

سلام ژباړه ده. خان عبدالغفار خان ویل چې لمونځ دی پر پښتو
شي چې پښتانه پر دې پوه شي چې له څښتن تعالی سره د دوی
څه وعدې دي، ترڅو پرې وفا وکړي.

د پښتنو خوځښت وده وکړه که اوس حکومت پښتو ته کار هم
ونه کړي، افراد حاضر شوي چې خپلې پښتو ته کار وکړي
پېښور او کوټه کې په زرونو کتابونه پر پښتو چاپ شوي دي
او په سلونو ادبي ټولنې جوړې شوې دي. پر کال ۲۰۰۰م د
پښتو نړیوال کنفرانسونه پیل شول چې هغو ته ډېر پښتانه
ادیبان او سیاسي شخصیتونه راغلي وه.

هغه وخت کله چې محمد ګل خان پر ۱۳۱۲ل.هـ کال د شمال
ولایاتو (قطغن بدخشان، مزارشریف او میمنې) تنظیمه رییس
وټاکل شو، ګڼ شمېر پښتانه یې پر ښارو او دولتي ځمکو د
حکومت پر مصلحت مېشته کړل، شتمن بډایان یې پر
سوداګرۍ او د شرکتونو جوړولو ته تشویق کړل، پښتو ته یې د
پاړسو ترڅنګ د زده کولو وده ورکړه، نو د ښو کړنو له لامله
ورته دولت (د لمر عالي نښان ورکړ او شپږم ورور یې وباله.
(محمد نادر خان، محمد هاشم خان، عبدالعزیز خان، شاه
محمود خان، شاه ولي خان، محمد ګل خان.)

پښتو ته یې د خدمت کولو هلې ځلې سبب شوې چې په
۱۳۱۵ل.هـ کال پاچا د صدراعظم په عنوان داسې فرمان صادر
کړ چې:

www.melitahrik.com 0777 400 116

"مسلم است که مسئله زبان در وحدت ملی و حفظ ادات و شعایر ملت اثرات مشابهی داشته و توجه به این مطلب از جملهٔ ضرورت حیاتیهٔ یك مملکت به شمار میرود، چون در مملکت عزیز ما از یکطرف زبان پارسي مورد احتیاج بوده و از جانب دیگر بعلت اینکه قسمت بزرگ ملت ما به لسان افغانی متکلم و مامورین علی الاکثر بسبب ندانستن زبان پښتو دچار مشکلات می شوند، لهذا برای رفع مشکل زبان این نقیصه و تسهیل معاملات رسمی را اراده فرمودیم: همچنانکه زبان پارسی در داخل افغانستان زبان تدریس و کتابت است در ترویج و احیای لسان افغانی هم سعی بعمل آمده و از همه اول مامورین دولت این زبان ملی را بیا موزند، شما بوزارت ها و نائب الحکومگی ها امر بدهید که مامورین لشکری و کشوری مربوط خود را مکلف نمایند که در مدت سه سال لسان افغانی را اموخته و در محاوره و کتابت مورد استفاده قرار دهند".[۱]

ټولو ادارو او مؤسسو کې د پښتو ژبې کورسونه جوړ شول هر چا به چې شپږ سمسټره پښتو وویله او ازموینه کې به بریالی شو پنځوس افغانۍ به د پښتو ژبې د امتیاز په نامه ورکول کېدلې.

ده په کابینه کې ستر اهمیت درلود، نورو وزیرانو دا احساس کاوه چې هر څه د وزیر محمد ګل خان په لاس کې دي.

۱. زرملوال الحاج غلام محي الدين - ورځ- زمری، وږی ۱۳۸۳ل.هـ ۴۰ مخ.

www.melitahrik.com 0777400416

په ۱۳۱۹ ل.هـ کال کله چې د دولت وزیر شو ډېر علمي آثار يې وليکل چې ځينې يې په لاندې توګه معرفي کوو:

د وزير محمد ګل خان آثار:

۱_ "پښتو سيند قاموس افغانی" چې د ۱۳۱۲ ل.هـ کال د پوهنې وزارت په ۳۲۲ مخو کې خپور کړی دی، چې په ۱۳۸۲ل.هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز بيا چاپ کړو.

۲_ "د پښتو د ژبې ليارہ يا پښتو صرف او نحو" چې د ساپي عبدالعظيم په اهتمام په ۱۳۱۷ل.هـ کال له سريزې پرته په ۴۹۵ مخو کې چاپ شوی دی او د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز په ۱۳۸۲ل.هـ کال بيا چاپ کړو.

۳_ "لنډکی پښتو او پښتونواله" د ۱۳۲۷ ل.هـ کال چاپ شوی دی. چې په ۱۳۸۱ل.هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز بيا چاپ کړی.

۴_ "پښتني روزنه (تعليم او تربيه)" نه دی چاپ شوی.

۵. "پښتو پښتونواله (فرهنګ)" نه دی چاپ شوی.

۶_ "د پښتو لويه نحو (معاني او بيا ن)" نه دی چاپ شوی.

۷_ "د پخلي ډولونه" نه دی چاپ شوی.

۸_ "سيمه" نه دی چاپ شوی.

۹_ "مېلمستوب" نه دی چاپ شوی.

www.meltahrik.com 0777 400 116

۱۰ـ "پښتو کې ټوکې" نه دی چاپ شوی.

د وزیر محمد ګل خان زده ژبې:

وزیر محمد ګل خان په عربي، ترکي، روسي او ازبکي ژبو پوهېده پښتو يې مورنۍ ژبه وه او په پارسي ادبیاتو کې پوره وارد و.

د محمد ګل خان پښتو ته پاملرنه:

په قطغن کې یوه سړي ورته پر پاړسي شعري عریضه ولیکله. ده هم ورته په پاړسي نظم احکام ورکړل. ادیبان او میرزایان ورته حیران شول، ټول په دې قانع وه چې: وزیر صاحب نه یوائې په پښتو کې ادیب دی، بلکې پاړسي کې هم پوره مهارت لري، ده دومره فصیحې خبرې کولې چې اورېدونکیو به په احترام اورېدلې.

محمد ګل خان په قرآني تفاسیرو کې ژوره مطالعه درلوده، په دیني چارو ډېر پابند و او په اسلامي موضوعاتو کې محتاط و، هغه پښتو او مسلماني یو له بله سره لازم او ملزوم ګڼلي، هغه په افغانستان کې د میشته قومونو له منځه او د نړۍ د ملتونو ترمنځه په بین المللي سویه د ښه تفاهم متقابل درك، د حقوقو د تامین او درناوي پلوي کوله، هغه په افغانستان کې پښتو او پاړسو رسمي ژبې ګڼلې، نو هر تحصیل لرونکی افغان يې د دواړو ژبو پر زده کړې، افهام او تفهیم مکلف باله، د

لړکیو ژبې یې هم د پام وړ بللې، خو له پښتو سره یې عناد او سپکاوی نه شو زغملای؛ ځکه یې د پښتو ژبې ودې ته کلکه ملا تړلې وه او د پښتو ژبې پنځه ستوري یې وروزل: (عبدالروف بېنوا، قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، عبدالحی حبیبي، صدیق الله رښتین) دوه یمه او دریمه لیکه لیکوالان ورپسې شوه او د ستوریو لړونه راوځلېدل.)

باندیني سفرونه:

وزیر محمد ګل خان د افغانستان د خپلواکۍ او له حالاتو څخه د خبرتیا لپاره له یوې ډلې مشرانو سره اروپا او امریکا ته لاړ. ده سره ملګري وه مولانا سیف الرحمن الکوزی، فیض محمد زکریا محمد اسلم میر شکار، بشیر احمد خان، عبدالحمید خان، عزیز الرحمن فتحي، محمد رقیب، غلام جیلاني، عبدالغني ترجمان، چې د مخه یې هم ذکر راغلی دی.[۱]

د وزیر صاحب کارونه:

وزیر محمد ګل خان د محمد نادر شاه په وخت کې ادبي انجمن جوړ کړ او په ۱۳۱۰ل.هـ کال یې په پښتو ټولنه بدل کړ او د کابل مجله یې پښتو کړه. په کندهار کې یې محمدیه مدرسه تاسیس کړه. پښتو انجمن یې جوړ کړ، طلوع افغان ورځ پاڼه

۱. زرملوال الحاج غلام محي الدین "ورځ" مجله د ۱۳۸۳ ل.هـ کال د زمري او وږي خپرونه/۳۹ مخ

يې پښتو کړه، ښوونځي يې جوړ کړل. د ځوانو ليکوالو روزنه يې کوله، د ميرويس نيکه مزار يې ودان کړ، سرکونه او لارې يې اعمار کړې او د بلخ او بغلان ښارونه او کلي يې ودانول، بزګرانو ته يې ځمکې وبشلې، زده کړې او کرهنې ته يې خلك هڅول.[1] وزير محمد ګل خان پښتو ژبې ته د ودې ورکولو له لامله لاندې مطالبو ته لارښوونې کولې.[2]

۱ـ پښتو ژبه د هېواد د نفوسو په سلو کې له (**۷۵**-۲۰) خلکو ژبه ده. بايد زده شي، وده ورکړ شي او تعميم شي.

۲ـ د هېواد پاچا، صدراعظم، وزيران، معينان، واليان حاکمان، قاضيان، طبيبان، دکانداران، او نور پښتانه مراجعين لري، د دې لپاره چې د مراجعې په وخت کې پښتو ژبې له ستونځې سره مخامخ شوي نه وي. بايد چې له باچا څخه تر دکانداره پورې ټول مامورين او چارواکي پښتو ژبه زده کړي او په پښتو ژبه ليك او لوست وکړای شي.

۳ـ پاړسو ژبه د هېوادوالو په سلو کې پنځه ويشت نفوسو مورنۍ ژبه ده چې له پېړيو راپدېخوا زمونږ په تدريسي او اداري چارو کې رسمي ژبه ده. بايد زده شي، وده او انکشاف وکړي، تعميم شي او د پښتو ژبې ترڅنګ د تدريس او د نشر ژبه وي.

۱. روحاني عصمت الله "ورځ" مجله د زمري او وږي خپرونه د ۱۳۸۳ ل.ش کال ۳۵ مخ.
۲. زرملوال الحاج غلام محي الدين ورځ- د زمري- وږی مياشت ۴۱ مخ.

۴_ د ملي هویت په ساتنې کې ژبې ډېر باارزښته رول لوبولی، د پښتنو پښتني هویت باندې د پردیو د یرغل په مقابل کې پښتو ژبه نه ماتېدونکی کلك سنګر دی.
د پښتنو د پښتني هویت او پت ساتنې لپاره ډېره ښه او معقوله لاره، دا ده چې پښتانه پښتو یوائې خپله مورنۍ ژبه وبولي. پښتو هېره نه کړي، بلکې پښتو ژبې ته د ننیو دودیزو علومو غنا ورپه برخه کړي، پښتني ادب ژوندی کړي او د ننیو علومو غوره آثار او علمي کتابونه پښتو ته راوژباړي او د افغانستان ولس واك او اختیار ته یې وروسپاري. دا ځکه چې خلك د کتاب په وسیله د تاریخ د شهیدو شخصیتونو سره، چې تر ډېرو خاورو لاندې دي خبرې او بحث کولای شي او د پوهانو افکار او نظریات د دوی پر خپلې ژبه اوري او د ډول ډول ستونځو د حل لاره د پوهانو په تالیفاتو کې لټوي.
وزیر محمد ګل خان ۱۳۱۵ ل.هـ کال د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه ته داسې وړاندېز وکړ چې[1] "د واحد افغانستان د ملي وحدت د تامینولو، د سیاسي او ملي ژوندانه د پاینښت لپاره د پښتو ژبې زده کړې، ودې انکشاف او تعمیم ته چې د هېواد د ګڼ شمېر خلکو مورنۍ ژبه او حیاتي مسئله ده اړتیا شته دی" هماغه و چې: پاچا پر پورتنۍ ذکر شوې نېټې یو فرمان چې د مخه ذکر شو صادر کړو او ټول ملکي او نظامي مامورین یې

۱. زرملوال الحاج غلام محي الدین خان، ورځ- د زمري- وږي ګنه ۱۳۸۳- ۴۱مخ.

مکلف کړل، چې پښتو ژبه زده کړي، ترڅو په رسمياتو کې د مراجعې پر وخت دواړه خواوې پر پښتو نه پوهېدلو له کبله ستونځو سره مخ نه شي، پر پښتو ژبې په ټولو دوايرو کې د پښتو کورسونه جوړ شول او فارغينو ته يې پنځوس افغاني امتياز ومنل شو.

د ۱۳۴۳ ل.هـ کال اساسي قانون کې د هېواد رسمي او ملي ژبه پښتو وليکل شوه.

د ترفيع، تقاعد او استخدام په قانون کې په دولتي دوائرو کې د تقرر او منلو لپاره په دواړو رسمي ژبو (پښتو او دري) پوهېدل محاوره، ليك او لوست ضروري او حتمي شرط ومنل شو، وزير محمد ګل خان له دې وروسته نور عمر په خپل کاله کې د پښتو ژبې په علمي او ادبي خدمت کې تېر کړ.

وزير محمد ګل خان تر ۱۳۲۷ ل.هـ کال پورې سمنګانو کې اوسېده، بيا په دغه کال غازي شاه محمود خان د صدارت په وخت کې کابل ته راغی او پاتې عمر يې په کابل، ننګرهار کې په خپله خوښه تېراوه، څو ژمي يې د کونړ په نرنګ کې او نور ژمي يې په خپل اصلي کلي (ګلايي) کې تېر کړل، خو په اوړي کې به همېشه کابل ته راتلو په دې ډول يې د خپل کوچياني ژوند لړۍ هم ټينګه ساتله.[1]

www.melitahrik.com 0777400116

۱. رښتين پوهاند صديق الله (د مومند بابا ياد) د ۱۳۸۳ ل.هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز / ۲ مخ.

محمد ګل خان مومند ۱۳۳۴ ل.هـ کال په لویې جرګې کې د نایب رییس په توګه غوره کړای شو او خپله پښتني دنده یې په ښه ډول سرته ورسوله.

وزیر محمد ګل خان خپلې وینا کې وویل: مونږ د الجزایر له مسلمانانو سره د زړه له کومې خواخوږي لرو. خپل مسلمان پښتنانه څنګه هېرولای شو؟ د محمد داود د کابینې ملګري له پښتو مخالف روان دي، په تېره د اطلاعات او کلتور او د پوهنې وزیران چې د ده په همدې وینا دواړه وزیران برطرف شوه.

چا غلام محمد فرهاد ته وویل: ته ځان د لویې جرګې د ریاست نیابت ته کاندید کړه! ده وویل: چېرته چې وزیر صاحب وي بل چا ته اړتیا نشته ده، دی زمونږ د ټولو مشر دی، د وزیر صاحب دومره درنښت و، چې ټولو به ویل: دی به پاچا شي.

د وزیر محمد گل خان تواضع او نصایح:

د وزیر محمد گل خان کره وړه له ذکر شوې پېژندګلوۍ ښه قیاسېدلای شي؛ خو، چې راتلونکې یادونې یې مطالعه شي لیا ښه روښانه کېږي، چې دی څومره له کبر او غروره پاک شخصیت و.

دا دی د ده د تواضع د څرګندونې څو مثالونه چې لاندې کرښو کې یې وړاندې کوو:

۱ـ هغه وخت چې وزیرمحمد گل خان په سمنگانو کې مېشت و، د سمنگانو پر سړك بېگاري كار پېل شوی و. ده هم یو خر مخکې کړی و او بېلچه یې پر اوږې وه. د سړك لپاره یې شگې او تیږې راټولولې. په دې ترڅ کې د سمنگانو والي راغی او محمد گل خان ته یې وویل:

"د خدای لپاره دا څه کوې؟ ده ورته وویل: که دا كار ثوابي وي، خو زه له ټولو نه ثواب ته زیاته اړتیا لرم او که بېگاري وي؛ نو په بېگار کې، خو باید توپیر نه وي، مشر او کشر باید یو شان كار وکړي.

۲ـ هغه وخت، چې وزیرمحمد گل خان د ژمي له خوا د کونړ ولایت د نرنگو په سیمه کې د کړه مار د کلي حبیب خان مېنه کې اوسېده، هلته له ده لیدل شوي کارونه، چې د یادونې وړ دي په دې ډول روایت شوي دي:

الف ـ یو وخت د ولایت استازي د دولت له وزارته د ده د یو کال معاش راوړ او د تسلیمۍ غوښتنه یې ترې وکړه، خو هغه ورته وویل: ما خو کومه دنده سرته رسولې نه ده. ان دا، چې لاسلیك مې هم نه دی کړی؛ نو د دې معاش اخستل روا نه دي. دا د بیت المال پیسې دي ببرته یې په عمومي خزانه کې دولت ته تحویل کړئ.

ب ـ یوه ورځ د کونړ حاکم خپل ماشوم ځوی سره د محمد گل خان لیدنې ته ورغلی و، د ملاقات پر وخت ماشوم ته د حاجت

www.melitabrik.com 0777 400 116

قضا اړتیا پیدا شوه؛ نو حاکم خپل عسکر ته وویل: ماشوم سمبال کړئ! کله، چې عسکر او ماشوم بېرته راستانه شول، محمد گل خان مومند حاکم ته وویل: ماشومان په وړکتوب کې ښايي د مور په غېږ کې وپالل شي؛ ځکه، چې مور یوازینۍ محرمه ده، چې په بې پردې وختونو کې باید د اولاد پالنه او روزنه وکړي. حتی پلار هم د مداخلې حق نه لري؛ خو، چې ځوی زلمی شي بیا پلار پسې وسله گرځوي.

دا چې تاسې په عسکر د دایه دنده سرته رسوئ دا یې سپکاوی دی، چې د عسکر شهامت سره نه ښايي او باید چې بده استفاده ترې ونه شي.

ج ـ یو وخت د پېچ د ولسوالۍ عزیزانو محمد گل خان مومند ته بلنه ورکړه او د هغو مېلمستیا ته لاړو. هغوی د ډالۍ په توگه ورته په زرگونو د ودانۍ لرگي راټول کړل، خو مومند بابا د هغوی دغه ډالۍ ونه منله او ورته یې وویل: د مشر سره نه ښايي، چې له کشرانو مادي استفاده وکړي، بلکې مشر د خپل قام خدمتگار وي؛ نو که تاسې زما مشرولي منئ دغه غوښتنې ومنئ:

لومړی ـ جوماتونه مو ودان او سپېڅلي وساتئ، په جماعت لمونځونه وکړئ، د قران مجید لوست زده کړئ، د علماو خبرو ته غوږ نیسئ او عمل پرې وکړئ، ملا امام او په جومات کې د مسافرو سره مرستې وکړئ، خپل ماشومان هلکان او نجونې

مسجد ته واستوئ، چې د اسلام پنځه بناوې زده کړي، لوست او ليك زده کړي، ترڅو د اسلام له ضروري احکامو خبر شي.

دوه يم ـ د ښوونځيو په ودانولو کې مرسته وکړئ، ماشومان مو تعليم او تحصيل ته وهڅوئ او د لوړو تحصيلاتو زمينه ورته برابره کړئ، خپله ژبه او فرهنګ پرې په پوره پوهې سمبال کړئ.

دريیم ـ مېرمنو ته مو په کاله کې د کار او فعاليت زمينه برابره کړئ. هغوی بېديا او غره ته مه لېږئ، په کاله کې ورته د ګنډلو او نور د کارالات او سامان برابرکړئ او د غاليو جوړولو کارونه زده کړئ، د بې وخته کوژدې او واده ځنې ډډه وکړئ، د نجونو په سر ولور مه اخلئ او د کونډو سره د اجباري نکاح کولو نه ځان وساتئ او مېرمنو ته روا حق ورکړئ.

ځلورم ـ اتفاق او اتحاد وکړئ، د تربګنۍ او دښمنۍ نه ځان وساتئ، په جرګو او مرکو سره ستونځې حل کړئ، د بشري کرامت پوره خيال وساتئ او په پاك نيت او نېکې ارادې سره د ورورولۍ خوږ ژوند وکړئ.

پنځم ـ د هېواد په ساتنه او ودانولو کې فعاله ونډه واخلئ، له ملي شتمنۍ څخه په فني توګه معقوله استفاده وکړئ ځنګلونه او کانونه مه تباه کوئ.

شپږم ـ پاکوالي ته د زړه له کومي پاملرنه وکړئ، د ښارويو د استوګنې ځايونه جلا کړئ او د هغو فضوله مواد په جلا

ځایونو کې خوندي کړئ، ترڅو د مرضونو د پراختیا مخه ونیول شي.

اووم ـ مېلمنو ته له کاله جلاځایونه جوړ کړئ او مېلمه پالنه د عنعنې له مخې د ملي خصوصیت له کبله وساتئ.

۳ـ کله، چې محمد ګل خان د کندهار تنظیمه رییس و د میرویس نیکه مقبره او د میوند د شهیدانو هدیره یې جوړه کړه، سړکونه او لارې یې جوړې کړې او د "طلوع افغان" اوونیزه مجله یې له پارسو پښتو کړه، چې مسؤول چلونکی یې پوهاند استاد عبدالحی حبیبي و؛ نو د هغه د زیار و ښستلو له امله یې له صلاحیت لرونکیو مقاماتو ورته د برش زره افغانۍ مکافات هم واخیستې.

د ۱۳۱۱ل کال د لیندۍ په میاشت کې یې د کندهار د ادبي انجمن بنسټ کېښود، پوهان یې سره یوځای کړل، لیکوالان یې پر علمي او ادبي چارو بوخت کړل او په پښتو یې میاشتنۍ خپرونه پیل کړه. بیا په ۱۳۱۴ل کال کې دغه ادبي انجمن کابل ته ولېږدول شو او په ۱۳۱۶ ل کال کې د کابل د ادبي انجمن سره یوځای شو، چې په پای کې تر پې په ۱۳ د اپریل ۱۹۵۸ پښتو ټولنه جوړه شوه.

د رښتین صاحب پر وینا د پښتو ټولنې لومړنی مشر حبیبي صاحب و، چې اوس یې علومو اکاډمۍ ځای نیولی دی. دانجمن ځانګې او غړي یې وټاکل د دغه انجمن لومړنی مشر

محمد عثمان خان بارکزی وټاکل شو، چې د وزیر صاحب تر مشرۍ لاندې یې ورته لاندې غرضونه وټاکل:

ـ دا انجمن به یوه علمي، ادبي، تاریخي او ټولنیزه مجله خپروي

ـ انجمن کې به پښتو لغات راټولېږي.

ـ انجمن به پښتو قلمي او چاپي کتابونه راټولوي.

ـ انجمن به درسي کتابونه د پښتنو ماشومانو ته له پارسي ژبې پښتو ته را ژباړي او په پښتو ژبه به نور گټور علمي، مسلکي، تاریخي او نور اړین کتابونه راژباړي او لیکي به یې.

له دغه انجمن څخه لاندې گټې هېوادوالو ته ورسېدې:

۱ـ د جنورۍ پر ۷ نېټې کال **۱۹۳۳** د پښتو علمي رساله راپېل شوه.

۲ـ د "معلم پښتو" پر نوم یې دوه ټوکونو کې یو پرېړ کتاب د پښتو د زده کړې لپاره خپور کړو.

۳ـ د "پښتو ښوونکی" پر نوم یې کتابونه ولیکل.

۴ـ په سقوي اړ و دوړ کې محمد گل خان مومند "د کور غم" خپرونه پېل کړه. د خپرونې او لیکنې چارې یې اروابناد جنرال سید حسن شیون ته وسپارلې، چې هغه د ننگرهار په عسکري فرقه کې کندك مشر او د محمد گل خان همکار ملگری و، خو والي علي احمد خان د سلطنت غوښتونکیو او محمدگل خان د هلو ځلو مخه ونیوله.

www.melitabrik.com 0777 400 116

۵_ یو وخت چې د شوروي اتحاد عالي رتبه پلاوی کابل ته راغلی و ؛ نو د افغانستان د دولت له خوا ورته په غازي سټېډيم کې د اتڼ غونډه جوړه شوې وه. ځوانانو به اتڼ کاوه او رنگه دسمالونه به یې خوځول، محمد گل خان ټوپك او توري سره په خپله اتڼ وکړ او ویې ویل: اتڼ د افغانانو د غزا لوبه ده، چې په هر حرکت کې یې د دفاع کولو فن او هنر دی.
۶_ د امان الله خان په واکمنۍ کې، چې استقلال ترلاسه شو د افغانستان د پېژندلو لپاره د پاچا د وکیل محمد ولي خان تر مشرتابه لاندې یو پلاوی اروپا او امریکا ته لاړ، چې مرحوم مولینا سیف الرحمن الکوزی، فیض محمد زکریا، محمد گل خان مومند، عزیز الرحمن فتحي، محمد ادیب افندي محمد اسلم میرشکار، عبد الغني ترجمان، غلام جیلاني خان عبد الحمید خان او بشیر احمد خان یې غړي وه.
۷_ یو وخت د امریکا سفیر په کابل کې د وزیر محمد گل خان مومند بابا سره د لیدلو غوښتنه وکړه. محمد گل خان مومند بابا پر حکومتي نیت سفیر ته غرمه ناری او د اتڼ مېله برابره کړه. د خبرو په ترخ کې سفیر وزیرمحمد گل خان مومند بابا ته وویل: تاسې ملي مهم شخصیت یاست، که د افغان او اسلام پر اصولو یو گوند جوړ کړئ، ملي وحدت به تامین شي او مونږ به درسره مالي مرسته پرته له کوم مقصده تر سره کړو. محمد گل خان مومند بابا ورته وویل: له تاسو مننه کوم، خو زمونږ

گاونډیان به زمونږ نور ورونه قومونه ولمسوي او زمونږ پر خلاف به ګوندونه جوړ کړي، بلـه به دا وي، چې تاسې او شوروي اتحاد به ګډه پرېکړه وکړئ او مونږ به د سولې د پولې په نامه بې مداخلې پرېږدئ؛ نو مونږ به ډاډ درکړو، چې زمونږ له لوري به هیچا ته ضرر ونه رسېږي.

٨_ محمدګل خان د خپل داخله وزارت په وخت کې ټول هېواد پر ٢١٢ واحدونو وېشلی و، دغو اداري واحدونو کې ولایات، اعلی حکومتونه، لوی حکومتونه، لومړۍ درجه حکومتونه، دوه یمه درجه حکومتونه او اوله او دوه یمه درجه علاقداري شاملې وې. ډېر کوچنی اداري واحد کلی او سیمه وه، چې ٢٥٠-٢٠٠٠ تنو پورې نفوس یې درلود، د کلیو په راس کې ملك یا قریه دار و، د ولایتونو په سر کې نائب الحکومه او د لویو حکومتونو په سر کې حاکم کار کولو.

په ١٣٠٩ل کال کې د دوه یم اساسي قانون (لومړی اساسي قانون ١٣٠٢ ل کال کې نافذ شوی و) له مخې دغو اداري تشکیلاتو کې ډېر لږ بدلون راغی. د وزیر محمدګل خان د وزارت اداري تشکیل په افغانستان کې داسې جوړ شوی و:

"د کابل ولایت، د کندهار ولایت، د هرات ولایت، د مزارشریف ولایت، د قطغن ولایت، د مشرقي ولایت، د پکتیا ولایت، د غزني اعلی حکومت، د پروان اعلی حکومت، د فراه اعلی حکومت، د میمنې اعلی حکومت، د بدخشان اعلی حکومت،

www.melitabrik.com 0777 200 116

د شبرغان اعلی حکومت، د گرشك اعلی حکومت، تالقان، غورات، ارزگان او بامیان د اداري مرکزو بنسټونه ګڼل شوي وه، چې د ۱۳۴۳ل کال اساسي قانون پورې یې اعتبار درلود.

۹ــ محمد گل خان مومند بابا د اخلاقو او شخصیت پر لحاظ د سپېڅلي کرکتر، کلك عزم، پر مذهبي اصولو ټینګ، پر پښتو او پښتونواله مین، د ښو خویونو او پښتني اخلاقو پر جامه ښایسته و. د ده مجلس او مرکه د پښتو، پښتونولۍ او د پښتني خویونو د درس ورکولو مدرسه وه. بې پښتوګي یې بده ګڼله. د ده په وجود کې عسکریت، سیاست، علم او ادب ټول یوځای شوي وه. په دغه سبب په هېواد کې د یو ملي شخصیت په صفت پېژندل شوی دی. ده د پیسو پرځای کیسې ګټلې، په دولت او پیسو پسې یې سر نه خوړاوه، یو زبردست خطیب او ویاند و، فصاحت، جرات او قوي منطق یې درلود، له اخلاقي زړورتیا یې کار اخیست او له حقې وینا یې مخ نه اړاوه.

۱۰ــ مېلمنو سره به یې خامخا پر پښتو ژبې خبرې کولې، د ده په مخکې به، چې چا په پښتو کې د بلې ژبې ټکي راوړل ده به سم له لاسه ورته وویل: پوه نه شوم؟ که چا به خپله غلطي سمه کړه، په درنه لهجه به یې وویل، چې ها خدای دې وبخښه! اوس پوه شوم. ده به همېشه له کلیوالو د نا اشنا لغاتو پوښتنې کولې، قلم او کاغذ به تل ورسره په خوا کې پراته ول، چې لغت به یې واورېده هغه به یې ولیکه. کرکیچنه او ګډه وډه پښتو یې

www.melitahrik.com 0777 400 116

نه خوښېده، چا به، چې پښتو سره بې پروايي کوله هغه ته به يې په ښه نظر نه کتل. ده د نويو لغاتو په جوړولو کې لوی لاس درلود. لکه: د ژبې ليار= قانون وتوځی= مخرج، ننوتوځی (مدخل) او داسې نور.

۱۱ـ وزيرمحمد گل خان د پرنگي د استعمار به سل کلنه دوره کې د افغانانو ژبې اوکولتورته له ښکېلاك او يرغل څخه رسيدليو تاوانونو ته پام کړی و د روسيې او پرنگي د ښکېلاك په سازش هم پوه و او دمخنيوي لپاره يې د افغانستان ختيځو، لويديځو، شمال او جنوبي سيمو کې عملي مبارزه وکړه او د افغانانو د سياسي او کولتوري حق د خپلولو لپاره يې په دغو سيمو کې پراته قومونه د افغان د ملي هويت ساتلو ته متوجه کړل.

محمد گل خان به ويل: سړی په کار کولو شتمن کېږي، په کارد ولس، ژبه او کولتور ساتل کېږي او وده مومي.

کار دی که په ولسي سطحې ترسره شي ولس شتمنوي، که د ژبې په سطحه ترسره شي، ژبه شتمنه کېږي او که په کولتوري سطحه ترسره شي کولتور شتمن کېږي، وده مومي او خوندي کېږي.

ده له غفلته راوتل، ويښ اوسيدل او د خپلمنځيو اړيکو پر خوندي کولو، صداقت لرلو او پر ربښتيا ويلو ټينگارکړی دی.

د ده کار هغه وخت نتيجه ورکړه، چې پښتو رسمي ژبه

www.melitahrik.com 0777 400 116

وپېژندل شوه. (۱)

۱۲_ غازي امیر امان الله خان، چې جونکۍ د تعلیم لپاره یورپ ته ولېږلې په دولت کې درباري مخالفتونه راپېل شول او په ننګرهار کې د کهي چونۍ بیا ورپسې جلال اباد خوړیانېیو ونیول او جګدلې ته ورسېدل. محمد ګل خان د ننګرهار فرقه مشر او شېر احمد خان یې تنظیمه رییس و. د بغاوت د شدت له کبله تنظیمه رییس تبدیل او یاور محمد جان یې په عوض وټاکل شو. د یاور محمد جان پسې سردار علي احمد جان د ننګرهار د تنظیمه رییس په حیث مقرر شو. وزیر محمد ګل خان که څه هم، چې له کابله مرستې غوښتې وې، خو ورته را وه نه رسېدلې. په دې کې سقو کابل ونیو، سردار علي احمد جان او وزیر محمد ګل خان د سقو مقابلې ته تیاري نیوله، خو د سردار علي احمد جان نیت و، چې خپله پاچا شي. محمد ګل خان مومند بابا د ده پر نیت پوه شو، ملګرتیا یې ورسره؛ ځکه کوله، چې دی د سقو سره جنګ کې مصروف وساتل شي او دی په پټه د یوې بلې منصوبې برابرولو کې د غازي امیر امان الله خان پر پلوۍ یو قوت برابر کړي؛ خو خلك، چې د سردارعلي احمد جان له نیته خبر شول، مخالف شول؛ نو دی وتښتېده د پېښور او کوټې له لارې کندهار کې سقوي قواو سره په جګړه کې ونیول شو، کابل ته واستول شو او پر توپ وویشتل شو.

د پکتیا ولسونو هم د امان الله خان مقابل کې پاڅون وکړ او د

اړ و دوړ د مخنیوي لپاره محمدنادرخان له فرانسې څخه د پېښور له لارې پکتیا ته ورسېد، چې د سقو مقابلې ته لښکر جوړ کړي. محمدهاشم خان د خوربیانیو بازید خېلو کې له وزیر محمدګل خان سره د لښکرد جوړولو په فکر کې و، خو د سقاویانو له رارسېدو سره شاه محمود خان هم پکتیا ته لاړ او محمدګل خان سره د درې سوه تنه لښکرو ورسره پکتیا کې یوځای شو. د ببرک خان ځدران سره یې، چې پخوانۍ ملګرتیا وه، د هغه همکاري هم شوه او جګړه یې د سقاویانو سره پیل کړه. سقاویانو د محمد ګل خان او محمدهاشم خان د ژوندي نیولو پر سر جایزه اعلان کړه. دوی جګړې ته دوام ورکړ. محمدګل خان، شاه ولي خان، شاه محمود خان او نادرخان کابل فتح کړ، خو لومړی محمدګل خان مومند بابا ارګ ته داخل شو. نادرخان پادشاه او محمدګل خان د داخله چارو وزیر او د ننګرهار تنظیمه رییس شو. بیا یې کوه دامن کې امنیت راوست ورپسې یې د کندهار امنیت ټینګ کړ بیا مزارشریف، میمنه او سمنګانو ته پر دندې وټاکل شو. بیا قطغن، بدخشان، قندوز، تالقان او بغلان ته واستول شو او د تنظیمه رییس په توګه یې دندې ترسره کړې.

په ۱۳۱۹ل کې محمدګل خان مستعفی شو. سمنګانو کې یې خپله کرکیله پیل کړه. ۱۳۲۸ل کې کابل ته راغی د بریکوټ په یو کرایي کور کې اوسېده. په ۱۳۴۳ل کال د زړه د ناروغۍ له

لامله د زمري د میاشتې پر (۲۸) نېټې وفات شو. شهداء صالحین کې په اعزازي توګه خاورو ته وسپارل شو(۱) محمد نادرخان د خپلو څلورو ورونو ترڅنګ (شاولي خان، شاه محمودخان، محمدعزیزخان، محمدهاشم خان) وزیر صاحب پنځم ورور ګاڼه او پاچا اعلان کړی و، چې د وزیر صاحب له حکمه سرغړونه داسې ده لکه زما له حکمه سرغړونه او د وزیر صاحب، چې منئ او عزت یې کوئ لکه چې زما حکم منئ او عزت مې کوئ.
یوه ورځ نادرخان وزیر صاحب ته وویل: مانه څه وغواړه! وزیر صاحب وویل: زما سوال دروند دی. پاچا وویل: خبر دی کوښښ به وکړم که زما اوږې یې یوسي. ده ورته وویل: زه درنه په افغانستان کې پښتو غواړم. نادرخان وویل: اختیار مې درکړ. د دې کار لپاره، چې څومره لګښت کیږي د دولت پر سر او ذمه دی. وزیرصاحب د کابل د ټولو سرکاري ادارو سرلیکنې پښتو کړې، په لارو او کوڅو یې د پښتو کتبې ولګولې، شاعران او ادیبان یې وروزل، مالي مرستې یې ورسره وکړې. هغه ورځپاڼې، چې پښتو په کې نه وه پښتو یې په کې ورزیاته کړه. "طلوع افغان" خو یې بېخي پښتو کړ.
د ځینو ځایو نومونه یې په پښتو کړل. لکه "سبز وار" شینډند شو. چاردهي څلورکلی شو، باریکاب، نری اوبه، پیش بلك= تېرګړ، بونډه کره= شولګره، کوټه سنګي= میرویس میدان شو،

ده بالا= هسکه مېنه شوه، سیاه چوب ته یې د تورلرګي نوم ورکړ، چهل ګزي ته یې څلویښت ګزی، سرشاهي ته یې شاهیکوټ، لاګرجوی ته یې خوارلښتی او داسې نور نومونه کېښودل.

پوهاند رښتین وایي: که د وزیر صاحب وس رسېدلی د ټول افغانستان د خلکو نومونه یې هم پښتو کول.

د ده ډریور، چې شېرنومېده، ده ورته زمری وایه. همدا محمد ګل خان و، چې د پښتو د ودې لپاره یې یو زبردست تحریك وچلولو او داسې وخت راغی، چې پارسي ژبو هم په پښتو عریضې لیکلې. په اخبارو او رادیو کې هم پښتو زیاته شوه او پښتو ټولنه رامنځته شوه.

وزیر محمد ګل خان په خپل کلي ګلایي کې د نوروز خان زرګر خور کړې وه، د ده نارینه اولاد نه و یوه لور یې شته چې(امینه) نومېږي او د لرې پښتونخوا د شبقدر ډېری کې د مهاجرت ژوند تیروي. امینه د غلام حسن خان مرچه خېل مومند پر ځوی صالح محمد خان واده شوې وه، خو دوه کال وروسته هغه وفات شو او د هغه مشر ورور شېراحمد خان ته په نکاح شوه. له شېر احمد خان څخه یې څلور زامن (اکمل خان، قاسم خان، اجمل خان او اباسین) پیدا شوي دي.

د وزیر صاحب یو ورور عبدالکریم خان په حیات اباد کې اوسېږي، چې پخوا د پېښور ښار د ګنج د قاضي خېلو په کوڅه

www.melitahrik.com 0777 400 116

کې اوسېدو، چې تحصیل درې ته نژدېوالی لري. عبدالکریم خان له وزیرصاحب څخه کشر دی. په ۱۹۱۲م کال پیدا شوی دی. څلور لوڼې او یو ځوی لري. ځوی یې محمد پتنګ نومېده د څلوېښتو کالو او نهه میاشتو په عمر د زړه د ناروغۍ له لامله کابل کې وفات شو او وزیر صاحب دی د ځوی پر نوم ساتلو، چې د وزیرصاحب زیات ناچاپ اثار یې ځان سره د چاپ پر هیلې ساتلي وه. د پتنګ له مرګه وروسته د بابا د اثارو پته د هیچا سره هم نشته او ورک شوي دي.

دا ډومره عجیبه خبره ده، چې وزیرصاحب د دومره سترو دندو په ترسره کولو بیا هم د کابل دیوه معلم، چې محمد نبي نومېده دهغه په کور کې د کرایه ورکوونکي په توګه ژوند کړی، خو سردارمحمد داود او سردار محمدنعیم یې په جنازه کې ګډون کړی دی. (۱)

۱۳ـ مزارشریف کې روسانو په سرحد کې نظامي عملیات وکړل وزیرصاحب د روسیې قونصل راوغوښت او ورته یې وویل: که څلېریشتو ګړیو کې خپل عسکر له سرحده لرې نه کړئ مونږ هم نظامي عملیات کوو. په دې خبرو کې وزیرصاحب له جیبه یو کاغذ راوویست قونصل ته یې وښود چې تاسې دومره الوتکې، دومره ټانکونه دومره توپونه لرئ ستاسې عسکر دومره دي، په یوه شپه او ورځ کې دومره سوقیات کولای شئ. ما هم ددغو قوتونو په انډول خپل ترتیبات نیولي

www.melitahrik.com 0777 400 116

دي او د جګړې پلان لرو، زه یو جنرال یم.

۱۴_ ده په میوند کې دمیوند دشهیدانو دقبرونو داحترام دمننې او یادونې په لړ کې ددې شهیدانو یوه مقبره جوړه کړه. دا هغه میدان و، چې دملالۍ یوې ټپې په دوه یم افغان انګلیسي جنګ کې پر زلمو داسې جذبه راوسته، چې پر انګرېزانو یې ناتارجوړ کړ او (۱۸۸۰) دجولای پر یویشتمې نېټې په دې جنګ کې له دولس زره انګریزي سپاهیانو څخه یواځې ۲۵۱ ژوندي پاتې شول او هغه ټپه دا وه، چې:

که په میوند کې شهید نه شوې

خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه

۱۵_ د پښتو پنځه ستوري یې وروزل (عبدالحی حبیبي، قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، عبدالروف بېنوا صدیق الله رښتین.)

۱۶_ شمال ته د محمد ګل خان مومندبابا لخوا د پښتنو دلېږدونې د کړنو او اعتراضونو حکمتونه فدامحمد فایض داسې ښودلې دي:

۱_ اقتصادي حکمت :

محمدګل خان ته دخپلو دندو په اجراکولو کې دهېواد له ختیځ او لویدیځ،له شماله تر جنوبه حالات ښه معلوم شوي وه او داهیله یې لرله، چې هېوادوال یې سوکاله او هېواد یې ودان او ښېرازه شي؛ نو دې برخه کې څو ټکي وضاحت غواړي:

الف ـ دا تاثر، چې پښتانه په لومړي ځل وزیر بابا په ژبني او قوي ملحوظاتو شمال ته بیولي دي، سمه خبره نه ده، بلکې پښتانه تر دې د مخه هم په شمال کې اوسیدلي وه، چې د نادر افشار په وخت کې د نظامي خدمت په مقابل کې یې لیږد پېل شوی و او په زرگونو کورنۍ په شمال او شمال لویدیځو ولایتونو کې استوگنې شوې وي ؛نو، ځکه ددوی دا ستوگنو ځایونه او شمېر د تاریخي اسنادو د قیدولو په بڼه ملي او نړیوال ارزښت لري (۱).

ب ـ کله، چې وزیرصاحب پښتانه دهېواد له نورو سیمو شمال ته لیږدول دهغه ځای زیاتره برخې ځنګلونه او شاړې دښتې وي،ګ چې په دغو ځنګلونو کې به زیاتره ځناور اوسېدل او دا متل و، چې "که مرگ غواړې کندز ته لاړ شه". د دې واقعیت ډېره ښه عکاسي کوي؛ نو شمال ته لیږدول شویو پښتنو دغه شاړې ځمکې او ځنګلونه اباد کړل او د افغانستان شمال دې حالت ته ورسېد، چې شمال ته د افغانستان دغلې کندو وویل شو.

ج ـ دا سې ببلګه نه شته، چې محمد گل خان مومند بابا د چا شخصي ځمکه اخستې وي او کوم پښتون ته یې ورکړې وي نو دهندوکش په شمال کې ډېرې سرکاري ځمکې خورا شاړې پرتې وې او ځمکې ځنګلونه کېدل، اوبه بېکاره بهېدلې کرکیله للمي وه او دځمکې ابادول یې په وس نه وه، چې ټوله وکري او حاصل

ترې واخلي. د افغانستان په نورو ځينو سيمو کې، چې نفوس ډېر و ځمکويې د غلو دانو اړتيا نه شوه پوره کولای. کرنيزې ځمکې نه وي، ګ چې کرل شوې وای د سيمې خلك اړ شوي وه، چې د مزدورۍ لپاره هندوستان ته لاړ شي. غنم او جوار له هندوستانه راوړي؛ نو محمد ګل خان دغه بې ځمکې خلك او کوچيان په منتونو او زاريو راوبلل او د هندوکش په شمال کې يې ورته دولتي ځمکې ووېشلې او بې کښته ځمکې يې په دې توګه د کښت وړ کړې او د هېواد بېکاره بشري منابع يې په کار واچولې، د نورو له مزدوريو يې راوګرځول او د خپل ملك په ودانولو يې اخته کړل، د خپل ملك حاصلات يې زيات کړل او وړې سيمې يې پرې مړې کړې. دغه راز مومند بابا د قره قل د پوستکو انحصار د افرادو له لاسه وويسته، د سيمې خلك يې تجارت ته تشويق کړل، د رښتيا او يووالي په نومونو يې په مزار شريف او بلخ کې شرکتونه جوړ کړل، چې وروسته د ښو پانګو څښتنان شول.

۲ـ سياسي او نظامي حکمت:

د هندوکش شمال ته د پښتنو په لېږدولو کې د وزير صاحب سياسي او نظامي هدف دا و، چې که خدای ناخواسته روسان زمونږ د هېواد په باب ناوړه نيت وکړي، همدا خلك به د هېواد دفاع کوي. لکه، چې همدا سې وشول. کله، چې روس له امو اخوا سيمې لاندې کړې او د هند سمندر ته د رسېدو نيت يې

www.melitahrik.com 0777400116

درلود؛ نو پر لارې یې افغانستان ته هم نیت بد و. لکه، چې د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې یې پنجده له افغان خاورې لاندې کړه، دا د روسانو د بد نیت لومړنی گام و. کله، چې روسانو په ۱۳۵۸ل کال پر افغانستان پوځي یرغل وکړ، د هېواد په گوټ گوټ کې ورسره ملي جهاد پېل شو؛ نو په شمال کې پرتو پښتنو لویې پوځي جبهې جوړې کړې، چې قوماندان جمعه خان همدرد، قوماندان بشیرخان بغلانی، انجنیر محمد عمر سلیمان خېل، چې اوس د کندز والي دی، قوماندان محمد عارف خان، چې په پېښور کې ووژل شو او نور د بېلگې په توگه یادولی شو، چې شمال کې پراته نورو قومونو سره یې اوږه په اوږه مېړانه وښوده او د وزیر محمد گل خان د لاس کېښودل شویو نیالگیو ثمره څرگنده شوه.

۳_ د افغانستان د قومونو ترمنځ د ملي وحدت د پیاوړتیا حکمت:

د هندوکش شمال ته د پښتنو لېږدونه کې بل عمده حکمت د ملي وحدت پیاوړتیا وه. لکه، چې مو ولیدل پښتنو ازبکو، تاجکو، ترکمنو، هزاره و، ایماقو او نورو د ورورښو په څېر ژوند وکړ، د ورونو په څېر یې راشته درشه او مړی ژوندی تېنگ کړ او د هېواد دفاع یې په گډه وکړه، خو روسانو...

د وزیر محمد گل خان ځینې څرگندونې:

www.melitahrik.com 0777 400 116

د وزیر محمد گل خان زیاتي څرگندوني د پښتو ژبې دودي، سیاسي تعمیم او پراختیا په برخه کې وې، چې ځینې یې په متسقیم ډول او ځینې یې پر ضمني توگې لاندې وړاندې کوو :

۱ ـ د افغانتسان د وگړیو د ۱۳۳۴ ل هـ کال لویه جرگه کې، چې وزیر محمد گل خان د پاچا نائب رییس وټاکل شو، نو خپله عالمانه وینایې جرگې ته واوروله او بیا د جرگې د غړیو سره غرمه ناری ته گډ کښیناستو، نو وزیرمحمدگل خان او سردار محمد داود په یوه پېنډه کې او مرحوم سردار محمد نعیم د هغو څنگ ته په بله پېنډه کې کېناست.

سردار نعیم ښیښې گیلاس را پورته کړ، وزیر محمد گل خان ته یې وویل : این ظرف ابخوری رادر پشتو چه مینامند؟ محمد گل خان ورته وویل : دغه ښېښې

(اوبلوښی) انگرېزانو جوړ کړی دی، نو په انگرېزۍ کې ښېښې ته گلاس وایي، پښتانه یي هم گیلاس بولي، خو که اوبلوښي، کلال له ختې جوړ کړی وي، هغه ته کټوری وایې. سردار : این کلمات کاملاً نامانوس استند به خیالم که جام مینامندبابا: پښتو او پارسي دواړه اریایې خویندې ژبې دي. جام په دواړو کې یادېږي خو کنډول او کټورې ځانگړي پښتو نومونه دي. که تاسې ته ناپېژاندل شوي،او نا اشنا وي تاسې په ملي ژبه پښتو خبرې نه کوئ، که د کابل په ښار کې وگرځئ ټول پښتانه پرې پوهېږي، سردار : چه فرق میکند ، زبان وسیله مفاهمه است.

www.melitahrik.com
0774001160

محمد گل خان : ډېر فرق کوي، که تاسې پښتو د ځينو نورو ژبو سره د صرف او نحو، ادبي علومو او فنونو له مخې پرتله کړئ پښتو ډېره شتمنه ده، او افهام او تفهيم پرې په ښه ډول کېدلای شي، له بلې خوا پښتو او پښتنواله زمونږ ملي فرهنگ دی.
سردار: شما بسيار سخت ميگيريد : **محمد گل خان** : خو زه خپله ژبه پالم، او روزم، نو کوږ ژبي راباندې د تعصب تور لگوي، که دا تعصب وی، هر څوك خپلې ژبې ته چو پړ کوي، نو سردار محمد داود خپل ورور سردار محمد نعيم ته وويل :
دا بې ځايه خبرې بس کړه.
۲ـ د ټاکنې په برخه کې وايي : پښتو د سمو مشرانو مننه ده، او پښتو د خاينو مشرانو رټنه ده، خلاصی او نجات په پښتو کې دی.
۳ـ د اتفاق په برخه کې يې ويلي دي :
"که پښتو وه، زه به تا درنوم، ته به ما درنوې، که پښتو نه وي، ته به ما دگې، زه به تا دگم، ته به ما سپکوې، زه به تا سپکوم. دواړه به سره دگلي شوو، دواړه به سره سپك شوو، گټه مو څه وکړه؟
۴ـ وزير محمد گل مومند: ټولنيز پيوستون او نظم راوستلو لپاره داسي ويلي دي.
"پښتو د مظلوم حمايه ده، په نيمه شپه کې د غړ سره سم د پېښې ځای ته ځان رسول پښتو ده، غله، جاني او خاين پسې

www.melitahrik.com 0777400116

چیغه وبستل او نیول یبا یې وژل پښتو ده، پښتو صداقت دی.

۵ـ محمد گل مومند د د کلتور په ساتلو کې فرمایلي دي "که پښتون په خپل کاله کې نه وي او نژدې خپل هم ونه لري، د هغه د مال او ناموس ساتنه، د کاله خدمت یې حتی، چې د کاله لگښت (مخارج) یې پر کلیوالو او گاونډیانو دي، پښتو همدغسې معامله د هر چا په حق کې لازمه کړې ده، چې د پښتنو په سیمه کښېگې پروت وي، که څه هم پښتون نه وي او بل څوك وي.

۶ـ مومند محمد گل خان بابا تل د ناخوالواو اداري فساد سره مخالف و، او داسې به یې ویل:

"پښتانه په پښتو ولاړي دي، که پښتو نه وي، پښتانه خواریږي، پرځیږي، سته یې خېژي او ورکیږي"

۷ـ د خپل وخت د حکمرانانو نه د سر ټکونې او پښتو ته دغونره گېلو د حق نه ورکولو په اړوند د خپلې یوې لیکنې په پای کې داسې لیکلی دي.

"درستې پیښکولې (ټول مصیبتونه) دبې پښتوگۍ والي له کبله رارسیږي، او نورې لانجې به له همدغې لارې نه را پیښې شي. حکومت د بې پښتوگۍ له لاسه بې پته، خوار، زار، او ورك دی، ټول د بې پښتوگۍ په اور سوي یوو، د بې پښتوگۍ پر اور سوځو، د بې پښتوگۍ پر اور کړیږو، د بې پښتوگۍ پر اور وریتیږو. ښایې د بې پښتوگۍ له لاسه وژاړو، د بې

www.melitahrik.com 0777 400 116

پښتوگۍ له لاسه کوکې او سورې ووهو".
۸ـ يوه ورځ اعلحضرت محمد ظاهر شاه سمنگانو.
کې پر پارسۍ او محمد گل خان ورسره پر پښتو خبرې کولې او اعلیحضرت ورته وویل: زه پر پښتو پوهېږم، خو ويلې يې نه شم.
دوی ورته په ځواب کې وویل: صاحبه! زه هم پر فارسۍ پوهېږم، خو ويلاي يې نه شم.[1]
وزير محمد گل خان نه له هرڅه درنه او خوږه پښتوو، دهغه منشور د پښتوو، ناسته پاسته يې د درنو پښتنو وه، پښتو بې دوا گڼله، پښشتو بې شفا او حيا گڼله، د هغه په خيال پښتو کې ټگي او خيانت نشته، پښتو د صداقت، عفت، عصمت، عظمت او غيرت نوم دی هغه په خپل دفتر کې غټ ليکلي وه:
"ښاغليو! پښتو وواياست"
که په قندهار کې و، که په سمنگانو کې و، که په مزار شريف کې و، همدا حکم يې کړی و،
ده ويل: که په افغانستان کې ژوند کوئ: پښتو به ليکئ، پښتو به وايئ او بس؛ نو که څوك دا تعصب بولي بيا،. خو د هرې ژبې والا د تعصب په ختهو کې نښتي دي، ځکه چې هر ليکوال او شاعر او هنر مند د خپلې ژبې دودې او برتگ خبرې

۱. هميش خليل (د مومند بابا ياد) د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز (۱۳۸۲) ل کال، پېښور چاپ ۲۰ مخ.

کوي او خوبونه ويني، ځکه نو، يوازې وزير صاحب ولې گرميږي، هغه پښتون د پښتو حق پر ځان و منلو، پښتو د هغه د مور ژبه وه، هغه د زور خاوند و، هغه ليدل، چې افغانستان باندې لږ تر لږه شپيته فيصده پښتون پروت دی، او پاتې څلويښت فيصده باندې ازبك، ترکمن، تاجك، هزاره، بلوڅ او نور پراته دي. پښتو د پښتون حق دی اوس که څوك خپل قوم د حق غوښتنې لپاره را بيدار وي، ولې ورته بل د تعصب نوم او رنگ ورکوي نو دوې ته به ددوي انصاف ووايو که کينه او تعصب؟

د وزير محمد گل خان ويناوې پر لوړې، منځنۍ او ټيټو پوړيو يو رازاغيز لرلی دی.

يوه ورځ، چې د افغانستان د صدر اعظم شاه محمود خان غازي د اهتمام د جلالکوټ په بادشاهي باغ کې درنه عمومي جرگه جوړه شوې وه، د کابل د شور بازار نورالمشايخ حضرت صاحب هم موجود و، د صدر اعظم له خوا رييس تنظيمه عبدالاحد خان ملکيار ددغې جرگې ميلمه پال و، کله چې وزير محمد گل خان مومند بابا پورته شو او وينا يې پيل کړه، د افغانستان په تاريخي، عنعنوي، رودایاتو د هغه وخت پر حالاتو او ددې درنې خاورې پر عظمت او لوړتيا يې داسې څپانده او هڅانده او پراخه وينا وکړه، چې ټول حاضرين ورته حيران پاتې شول، او صدراعظم ورته پر ځانگړي انداز کې د

www.melitahrik.com 0777 400 116

لاس پر اشارې وزیر صاحب د ځان پر لوري متوجه کړ، وزیر صاحب شکي شو او دخپلو خبرواندازیې د نرمښت لوري ته راستون کړ.

۹ـ وزیر محمد گل خان ویل :

"دا، چې زیات دولت سره لاس وس کوم، ستره غوښتنه مې په کې داده، چې پښتانه په کې یو ځای ته ورسوم" .

۱۰ـ سردار نعیم په مسکا له محمد گل خان مومند بابا پوښتل چې : وزیر صاحب ! " مردم میگوید که شما رباب را شرنگ سوټی میگوئید. " وزیر صاحب په پښتو ورته لگیا شو :

دا ماپسې افتراده، دا دروغ دي او دا ډېره چټي خبره ده او ویې ویل : رباب د پښتنو د حجرو او دېرو ډېرو زوړ تاریخي او روایتي ټنگ ټکور یوه برخه ده، او مونږ دي ته رباب وایو. دا د نورو درواغ دي، په دې وخت کښې سردار نعیم خان مسکی مسکی کېده او وې ویل: مردم مېگوید که شما اسمان را پاس پاس میگویید" بیا ورته وزیر صاحب وویل : دا هم درواغ او افتراده اوزه اسمان ته اسمان او هسکمن وایم، پاس پاس هیڅ معنی نه لري.

۱۱ـ وزیر محمد گل خان له خولې ویل شوي دي چې زه جنرال وم او د امان الله خان پاچا هي وه، سهار مې نظامي کالي واغوستل، د کار پر لوري رواندېدلم، چې له باندې کوڅې مې دغه غږ واورېد :

" او افغان خر ادم شو" ما ور خلاص کړ ! او هغه سړي ته مې وويل : کا کا يو بل خر دلته دی، هغه چې زه د جنرالۍ په کاليو کې وليدم، وي ويل : نه خير شما نور چشم و بادار ما هستيد " ماوويل : نه داسې نه کېږي، که هغه خر دی، زه هم خر يم، مونږ ببل نه يو. بيا مې ځان سره وويل : دا خيرن پښتون، د ا پمن پښتون، دا زما پښتون دی. زه گنهگاريم، چې خپل پښتون ته مې څه نه دي کړي. له دې وروسته مې هوډ
وکړ، چې زه د پښتانه لپاره کار کوم، نو څه، چې مې وس و هغه مې کول. دا دومره امپراتورۍ او پېړۍ پېړۍ پادشاهۍ خو پښتون سړی نه شو.[1]
۱۲ـ وزير صاحب ويلي دي : د ولس ببلوالی او کرکه پر پښتو ورکېږي ځکه، چې (اتفاق) او يووالی پر پښتو راځي، پښتو ده، چې له پښتنو يو پوړ، يوه کورنۍ، يو ټبر، يوه کوړمه، يو کهول او يو ولس جوړ وي.
۱۳ـ محمد گل خان ويلی : که پښتو وه، زه به ستا پر شتوالی خوښ يم، ته به زما پر شتوالی خوښ يې. که پښتو نه وه، ته به زما ورکه غواړې، زه به ستا ورکه غواړم، يو له بله سره به گورو، چې خدای (ج) څه کوي
۱۴ـ پښتو خورا گران امانت دی، چې له نيکونو راپاتې ده.

۱. حداد فرهاد قدرت الله (د مومند بابا ياد) د ساپي د پښتو خپرونواو پراختيا مرکز ۱۳۸۳ هـ ش کال پېښور چاپ ۲۷ مخ.

www.melitahrik.com 0777 400 116

زمونږ د نیکونو وصیت دی، چې باید دغه امانت د درست ولس د گټې لپاره بې له خیانته خپلو زامنو، لمسو، کړوسو، پړدو، او د هغو نه وروستو ته پرله پسې ور ورسوو او روغه یې وروسپارو.

۱۵ـ پښتو د پښتنو د بري او لوړوالي ضامنه ده، پښتو د پښتنو دلوړوالي وسیله ده، د پښتو او پښتونوالې وده پر پښتو کېدلای شي او د ژوندا نه خوند بر پښتو اخستل کېږي.

۱۶ـ پښتو د پښتنو په ولس او ټولنه کې لکه روح په کالبد کې دی، لکه څنگه، چې په کالبد کې روح نه وي، کالبد خوشې شی دی، همدغسې که د پښتنو په ټولنه کې پښتو نه وي، نو د پښتنو ټولنه به خوشې شی وي، بلکی لکه چې روح له کالبده بېل شي خورا بنا یسته وجود خراب، بې ډوله او ترږمن گرځی، چې څوك ورته کتلی او ور نږدې کیدای نه شی او هر څوك تر ېنه تښتي، همدغسې که د پښتنو نه پښتو لاړه، نو د پښتنو ټولنه به هم ببدو هماغسې شي خدای(ج) مو دې تنې (ترینه) ساتی.

۱۷ـ کله، چې انگریزانو د افغانستان په کورنیو

چارو کې ښکاره ـ لاس وهنه او مداخله پېل کړه

د افغانستان دڅارنې لپاره یې (محمد گل خان مومند بابا) وټاکل شو. انگریزانو د ننگرهار په بېلا بېلا سیمو کې پر الوتکو الوزولو هم صرفه ونه کړه، مومند بابا دغه عمل وغندلو او انگریزانو ته یې پر دې عمل زبردست احتجاج وکړو، او د

www.melitahrik.com 0777400116

احتجاج پایلی یې ټولو هېوادونو ته ولېږلې ده لیکلی چې:
"ټولو هېوادونو او حکومتونو ته دې څرګنده وي، هغه چا، چې افغانستان سره معاهدې کړي دي که سیاسي دي، که اقتصادي او که د دوستۍ دي، د امان الله خان په وخت کې شوي دي، افغانستان به ددې ټولو احترام کوي او مني به یې. په افغانستان کښې روان انتشار یا انارشي به پر هغې هیڅ ناوړه اغېز نه کوي، او دا ټولې معاهدې به د اعتبار وړ بولي، د دغو معاهدو د اعتبار او اعتماد په باره کې مونږه ټولو هېوادو نو ته یقین کولو ډاډ ورکوو، که د سقاو ځوی یا امان الله یا علي احمد یا بل څوك داسې لوظنامې یا معاهدې وکړي، چې د افغانستان استحکام ورسره په خطر کې پریوځي، نو دافغانستان حکومت به هغه هیڅکله هم ونه مني او پر خپل ټول قوت او صلاحیت به ددې د باطلولو لپاره اقدامات کوي او هیڅ داسې عمل ته به اجازه ورنه کړي، چې د دوی ملي حاکمیت او سیای خپلواکي په خطر کې واچوي.[1]

۱۸ ـوزیر صاحب پښتو ته څنګه لوری را وګرځولو ؟

"د پښتو ژبې د لیار یا صرف او نحی په مقدمه کې یې لیکلي دي: پر ما د وړکوټوالي عمر د پښتو په محتواکې نه دی تېر شوی، له خپلوانونه لیري د کابل په ښار کې لوی شوم، له

۱. انشاء ډاکټر میا سهیل ـ د مومند بابا یاد، د ساپي د پښتو خېړنو او پراختیا مرکز د ۱۳۸۳ ل کال چاپ ۱۲۸ مخ.

www.melitahrik.com 0777400116

عزیزانو سره مې که څه هم ارتباط شلېدلی نه دی، خو ډېر ټېنګ هم نه دی.
هوکې : پښتو مې زده وه، خو لږه مې ویلی شوه، خو د لږو ویلو له لامله کرکیچوده او وه، ولې وروسته په لوي والي کې چې پرې پوه شوم، د پښتنو عزیانو سره مې لار مینده کړه، پښتو ته مې مخ کړ او څه معلومات مې په کې ډېر کړل، خصوصا دګرانو عزیزانو او غښتلیو شینوارو پېغواره را وینښ کړم.
۱۹ـ وړاندې وروسته شاو خوا ټول ښه او بد، ګټه او تاوان، هر څه په پښتو راڅرګند ېږي، پښتو ده چې ننګیالي نیکونه راپېژني او هغوی ته مو رسوي، پښتو به وي، چې زمونږ لمسي، کړوسي کودي او پردي او دهغوی نه وروستني به له مونږ سره را ښلوي، د پښتونوالې اثبات به سره کېږي د دغه لپاره چې اوسنی او روستني پښتانه ځانونه خپلو نیکونو ته ورسوي اوثابت کړي، چې دوی پر رښتیا د هغوی رښتیاني لمسي دي. ښایې چې د صرف د اشقاق د اصولو په شان لفظي او معنوي بشپړ مناسبت په مینځ کې مو جود وي اودغه مناسبت بې له کوم تغییر او خلله ټېنګ وساتل شي، که نه په تشو دعاګانو او خوشي خبرو او پر پړونه ځوك پښتون کېدای شي او نه ځوك پښتون ګنلاي او منلای شي.
۲۰ـ پښتو زده کړئ، پښتو نورو ته ورزده کړئ، پر پښتو خبرې وکړئ، له نورو سره پښتو وویاست، او له پښتو ویلو

www.melitahrik.com 0777400116

سره يې روږدي کړئ، دا د افسوس خبره ده چې که په غونډه کې ټول ناست پښتانه وي او يو کس راکې د اسې وي، چې پښتو نه شي ويلای او په بله ژبه کړيږي نو ټول ناست کسان د يو کس لپاره پښتو پرېږدي، خو يوکس د ټولو لپاره ځان ته نه مجبور وي چې پر پښتو خبري وکړي، تاسې هڅه وکړي چې دغه شان کسانو ته پښتو ورزده کړي، او پر پښتو ويلو يې روږدي کړئ، پښتو رسمي دفترونو ته ور دننه کړئ، پر پښتو ژبې ليکل او لوستل وکړئ، ليکونه، غوښتنليکونه او وړانديزونه پر پښتو ژبې کوي. پښتو ژبې او پارسي ژبي سره يو ځای ناسته ولاړه کوئ، چې هغوې پښتو او تاسې پارسي پوره زده کړئ، که تاسې ځان ورسوئ، زده کړې هم خلاصې کړئ، نو پر پښتو ژبه کتابونه وليکئ، پښتو ژبه علمی کړئ، او د علم ژبه ترې جوړه کړئ، چې هر څوك ځان مجبور کړي د خپلو معلوماتو د زياتولو لپاره د پښتو کتابونه واخلئ، ويې لولي او ځان پرې پوه کړي، پر دې توګه يې ټول به پښتو زده کړي، او دا خبره به له مغزو ووځي، چې پښتو ژبه ګرانه ده.

۲۱_ پښتانه پر پښتو چلېدلي وه (ول)، او پر پښتو به وچلېږي. پښتانه پر پښتو پېژاندل کېدل، پر پښتو به پېژندل کېږي او پر پښتو به وپېژندلای شي.

۲۲_ پښتو معنا ده، پښتو وعده ده، پښتو اثبات دی، پښتو پايله ده، پښتو محکمه ده، پښتو قانون دی، پښتو پرېکړه (

فیصله) ده، پښتو ضابطه ده، پښتو نظام دی، پښتو انتظام دی، پښتو سسبالونه ده، امنیت په پښتو کې دی خواخوږي په پښتو کې ده
عدالت په پښتو کې دی، پښتو نیاو (انصاف) دی، او مساوات په پښتو کې دی.
په پښتو کې هغه رښتینې دیموکرسي ده، چې ټګي، چل ول، افراط او تفریط په کې نشته، ظلم او استبداد پر پښتو ورکېږي.
۲۳_ پښتو په حق دربدل دي، پښتوکې ناروا نشته او ناروا پښتو نه د. پښتو صبر دی، پښتو حوصله ده، پښتو زغم (تحمل) دی، پښتو کار کول دي، او پښتو هاند او کوښښ دی. پښتو زیار ویستل دي، زیار کښل په پښتو کې یو صفت دی، چې دوي پرې سر لوړي کوي، او پښتانه پرې ساتل کېږي. لټي، بیکاري، نازولتوب بې پښتوګي ده.
۲۴_ د پښتو رنګ پر پښتو ښه کېږي، پښتو د پښتنو د زلمو ښکلا او د پېغلو ښایست دی، پښتو د پښتنو ګانه ده، پښتو د پښتنو د نارینه وو پګړۍ او د ښځو ټیکری او پړونی دی. پښتو د پښتنود ښځو ستر دی، پښتو د پښتانه د ناموس ساتنه پر هر پښتانه لا زمه ګرځولې ده، پښتانه د پښتانه د ناموس په ساتنه کې پر سر او مال ولاړ دي.
۲۵_ پښتو د پښتنو هغه مهم وسله ده، چې په هر ډګر کې یې

www.melitahrik.com 0777400116

دوی بریالي کړي او هېڅ یوه وسله ورسره مقابله نشي کولای، پښتو لوړ همت دی، پښتو ننګ دی، پښتو غیرت دی، پښتو صمیمیت دی، پښتو جرات دی، پښتو اراده ده، پښتو هوډ او عزم دی. پښتو قانون دی، په پښتو کې درواغ نشته، په پښتو کې غیبت نشته، په پښتو کې وعده خلافي نشته، په پښتو کې چټیات ویل نشته، په پښتو کې خلکو سره بد سلوکښي نشته.

۲۶_ هر کار باید پر پښتو، خو د اسلام په چوکاټ کې دې تر سره شي.

۲۷_ پښتو ته په ښه نظر نه کتل په حقیقت کې د پښتون را پارول دي او که پښتو خدای(ج) مه کړه له نظره وغور ځول شی، ټول ملت ته به خطر متوجی شی.

۲۸_ پښتو پښتنو ته امر کوي، چې کار وکړئ، زیار وکاږئ. پښتو پښتانه ته اجازه نه ورکوي چې: بې ځایه او بې دوده لګښتونه وکړي.

پښتو پښتانه سړي ته اجازه نه ورکوي، چې د ځان ګټې لپاره بل چاته تاوان ور ورسوي، یا خیانت وکړي، بلکې پښتو غواړي، چې پښتون سړی د نورو پښتنو او مسلمانانو د ګټې لپاره د ځان تاوان وکړي او پرې خوښ هم وي. پښتانه به دې خبره ایمان لري، چې ګټه او تاوان عزت او ذلت هر څه د خدای (ج) په لاس کې دي، پرته دده له ارادې هیڅ نه شي کولای، نو ځکه پښتو کې ویره نه شته او پښتانه نه وېرېږي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

۲۹_ پښتو سمه عقیده ده، پښتو ایمانداري ده، پښتو پر مسلمانۍ ننګېدل دي او پښتو سعادت ته ورغلې سمه، سیخه لاره ده.

۳۰_ پښتانه د ژوندانه درستې ګرانۍ یوائې پر پښتو زغملي، له سره اړولي او له ځانه لیرې کولای شي، پښتو متانت، ثبات او استقامت دی.

۳۱_ پښتو پر پښتنو درېدل، سر او مال ترینه جارول دي. پښتو د پښتنو د ژوند و ساه او د مړو کفن دی.

وزیر محمد ګل خان

لنډکۍ پښتو او پښتونواله

www.melitahrik.com
0777 400 116

د وزیر محمد ګل خان شاعري:

وزیر محمد ګل خان په یوه مشاعره کې لاندې شعر ویلی دی او د کابل مجلې په ۱۱-۱۲ ګڼې کال ۱۳۲۷ ل.هـ کې خپور کړی دی.

پښتو مین په تا یم که وم که نه وم نه وم
هرکله به دې ستایم که وم که نه وم نه وم
پښتو د بڼ چوڼی یم شور به کومه پښتنو ته
تل دوی ته په وینا یم که وم که نه وم نه وم
د رب مخ مې دروړی پښتنو پښتو کړئ ټینګه
زه تا ته په ژړا یم که وم که نه وم نه وم
دروغ مې هیڅ زده نه دي هم ټګي نه شم کولای
پښتون یم په رښتیا یم که وم که نه وم نه وم
خبره د زلمو ده چې پښتو ته ځان تکړه کړي
زه زوړ یم او بوډا یم که وم که نه وم نه وم
غلیمه ورځ به راشي چې له تا سره ګټل شي
څرګنده درته وایم که وم که نه وم نه وم
لیلا د مجنون نه کړم زه به وینځه ستا په مخ کې
مجنون د ستا لیلی یم که وم که نه وم نه وم
نړۍ ټولې ښایستې به له پښتو خپلې نه ځار کړم
تر مړینې به همدا یم که وم که نه وم نه وم

پښتو کوکیانه ښه ده په همدې درست ګلستان کې
د دغـه بـڼ بـورا یـم کـه وم وم کـه نـه وم نـه وم
کـه نـه وه پښـتونواله او اعمـال اسـلامي را کـې
پیرنـګ د اروپـا یـم کـه وم وم کـه نـه وم نـه وم
که خوشې کړم پښتو بې پښتوګي کړم زه نن غوره
نـو خوشـې بـه بېړا یـم کـه وم وم کـه نـه وم نـه وم
که خوړ ژوندون مې پلورم او ځان وژنم بل لپاره
نـو پـوهې کـې سنډا یـم کـه وم وم کـه نـه وم نـه وم
په خټه سپین پښتون یم محمدګل د قام خادم یم
لـه ستـې نـه اریـا یـم کـه وم وم کـه نـه وم نـه وم

د اروابناد د شعر بېلګه:

پـــلار نیکــه مـــې پښـــانه وه یـــم پښـــتون
زمـــری یـــم، زمـــرزی یـــم او زمربـــون
زه پښـــتون یمـــه ښـــکاره یـــم لکـــه لمـــر
و غلـــیم تـــه تـــل ولاړ یـــم لکـــه غـــر
مـــا تـــه ورځ د ننـــداري ده ورځ د جنـــګ
ورتـــه درومـــم پـــه اتـــڼ او پـــه غورځنـــګ
د غـــورځي غړونـــه زمـــا لکـــه تنـــا
بربښـــېده د تـــورې زمـــا لکـــه بربښـــنا
د زمـــري غونـــدې غـــورځې کړمـــه غړمبېـــږم

لـــوړو غـــرو ، نـــه لکـــه تـــوی غونـــدې بهېـــږم
پـــر غلـــیم بانـــدې چـــې راشـــي زمـــا وار
د اســـمان تنـــدر بـــه وي زمـــا ګـــذار

زه پښـــتون يمـــه پښـــتو بانـــدې څرګنـــد
کـــه دا نـــه وي زه بـــه يمـــه خوشـــې شـــنډ
پـــاتې شـــوې مـــې لـــه پـــلاره ده پښـــتو
ده پښـــتو او پښـــتونواله د هغـــو
پښـــتو زده کـــړه ده د علـــم او کمـــال
پښـــتونواله ده ښـــه تـــوره او ښـــه ډال
ښـــه خويونـــه ديانـــت مـــو ده پښـــتو
ښـــه دودونـــه او ادب د پښـــتنو
پښـــتونواله پښـــتانه هوســـوي
پښـــتونواله پښـــتانه بـــه لـــوړوي
پـــه پښـــتو بانـــدې وطـــن دی ګټـــل شـــوی
پـــه پښـــتو بانـــدې وطـــن دی ســـاتل شـــوی
هـــم بـــه بيـــا وي پـــه پښـــتو بانـــدې ګټـــل
هـــم بـــه بيـــا وي پـــه پښـــتو بانـــدې ســـاتل
پښـــتو کړمـــه پښـــتو وايمـــه زه تـــل
ده پښـــتو زمـــا لالـــۍ نـــه لـــرم بـــل

سـر او مـال مـې دواړه جـار دي لـه پښتو
ژونـد او مړینـه مـې نثـار دي لـه پښتو
پښـتانه کـه د پښـتو پـه لاره ځـي
دا نـرۍ او هـا نـرۍ کـې دي خونـدي
پښـتانه او پښـتونواله دې وي تـل
لـه پخـوا نـه یـو پـه لـس او یـو پـه سـل

تقریر:

وزیر صاحب یو شعله ور مقرر هم و، د هغه تقریر به د ولس د سوچ سره برابر و. هغه د خپل قام د زړه د راز نه ځان خبرولو، په خپلو تقریرو کې به یې هغه څه ویل چې د افغانستان ولس غوښتل، که د هغه تقریرونه راټول کړای شي، د نوي نسل لپاره به د رڼا ډیوې او د منار حیثیت ولري.

په ۱۹۵۵م کال د اعلیحضرت محمد ظاهر شاه په لاس د لویې جرګې تشکیل وشو او دې په کې نایب رییس وټاکل شو. په ۱۳۳۴ ل.هـ کال چې دغه جرګه د اعلیحضرت له خوا پرانستل شوه، محمد داود خان صدراعظم و او د نورو جلسو لپاره وزیر محمد ګل خان نایب سالار وټاکل شو.

د لویې جرګې اوله جلسه کې چې د نایب رییس له خوا پیل کېږي. د بهرنیو هېوادونو سفیران هم په کې ګډون کولای شي او د سامعینو حیثیت لري او د نایب رییس وینا پسې ټول

www.maiwandrik.com 0777 400 116

سفیران او هر هغه څوك چې رسماً د لویې جرګې رکنیت نه لري، له تالاره وځي نو په هغه وخت کې چې سفیران حاضر وه نایب رییس د خبرو په ترځ کې وویل:
افغانستان مستقل مملکت او مسلمان ملت دی، افغانان صلح دوست، اعتدال پسند، د حق او عدالت پلویان دي، د الجزایر یادونه یې وکړه او د فرانسې سفیر ورته متوجه و او د لویې جرګې هرې غونډې کې یې د پښتون په توره او بده ورځ خبرې کولې، عبدالمجید د معارف وزیر به همېشه د پښتو ژبې مخه په تعلیمي ساحو کې نیوله نه یې غوښتل چې پښتو له پاړسو مخکې شي؛ نو په لویې جرګې کې محمد ګل خان مومند په داسې حال کې چې صدراعظم هم موجود و وویل: ستاسو په کابینه کې دا ښه وزیر نه دی، په داود خان دا خبره ښه ونه لګېده، غوښتل یې چې څوك پیدا کړي چې ځواب یې ووایي، خو د محمد ګل خان مقابلې ته چا زړه ښه نه کړ او خپله وزیر عبدالمجید خان چې غوښتل یې څه ووایي، وزیر محمد ګل خان ورته فرصت برابر نه کړ او نه یې وخت ورکړ، دا هم د ده دروندوالی و، وزیر صاحب هر چا سره په پښتو خبرې کولې.
وزیر محمد ګل خان په نثر لیکلو کې ځانګړی سبك درلود چې نمونه یې دا ده:

د وزیر محمد ګل خان نثر:

"هر څه چې دي د ملت سعادت سلامتیا، عافیت، راحت، عزت، ملي شته والی، هر ډول لوړوالی، د ملي گټو پاینه، د وطن ساتنه، په عزت او هوساینې سره ژوندون، په عزت سره مړینه او د نړۍ څخه په ښه نامه تګ دا ټول د ملي یووالي، ملیت او یووالي، پورې له ملي ژبې پورې اړه لري نو که ملي ژبې خلل مینده کړ دغه ټول خلل مینده کوي او که محوه شوه، نو دغه ټول محوه کیږي او د دغه ملت نوم او نخښه د نړۍ له مخه ورکیږي.

د وزیر محمد ګل خان وفات:

وزیر محمد ګل خان مومند په ۱۳۴۳ ل.هـ کال د زمري د میاشتې پر اووه ویشتمه د سه شنبې پر ورځ د سهار په اتو بجو د کابل د بریکوټ په کرایې کور کې د اتیا کلو په عمر ساه ورکړه او د شهدای صالحینو په هدیره کې خاورو ته وسپارل شو- په دغه توګه پښتو او پښتونولۍ خپل حقیقي او واقعي پالونکی له لاسه ورکړ، د ده جنازه د مازدیګر پر څلورو بجو د ده له کوره واخستل شوه او د جنازې لمونځ یې د عیدګاه په جماعت کې ادا شو، د ده په جنازه کې د کابل لوی لوی خلك، ملکي او عسکري مامورین او نور ډېر علاقه مندان شامل شوي وه او کله چې خاورو ته وسپارل شو. قرائت تلاوت شو، سید قاسم رښتیا د مطبوعاتو وزیر غږ کړ چې یوائې مولانا

ارشاد د ديني چارو رييس خبرې کوي نو لومړی مولانا محمد شاه ارشاد د ده لنډه ژوندپانه ولوسته او د ده خدمتونه يې وستايل. ورپسې صديق الله رښتين لنډو جملو کې د ده عسکري، سياسي، علمي او ادبي خدمتونه ياد کړل او دی يې د دې عصر خوشحال خټك وباله؛ ځکه، چې د هغه په شان دی هم د تورې او قلم خاوند و، د سياست د ميدان پهلوان او غوښتلی عسکر او جنرال و.

په پای کې يې د اشرف خان هجري دا بيت ولوست:

چې چراغ د هنر ځمکې پوشيده کړ
که يې زه په اوښکو ډوبه کړم سزا ده

په قبر لا خبرې خلاصې نه وې چې يو شمېر غټ غټ چپن اغوستونکي ازبکان او ترکمن ساه نيولي او په منډو راورسېدل، په لوړ غږ يې وويل: خدا محمد ګل خان را بيا مرزد بما بسيار خدمت کرده بود اولاد اولاد ما دعاګوی او است."

د محمد ګل خان فاتحه:

د بابا عمومي فاتحه د کابل ښار د حاجي محمد يعقوب په جومات کې د ميراجان سيال په مشرۍ اخستل کېدله چې اعليحضرت محمد ظاهر شاه هم له سهاره ورته راغلی و، پاچا د خپلې ناوزګارتيا له کبله فاتحو ته ډېر کم تلو، خو د خان بابا فاتحه کې شل دقيقې ناست و، بيا يې يو تقرير وکړ او ويې ويل

:

"محمد ګل، خان زمان و، ما ته له هر چا نه ګران و، په کار خو دا وه چې د ده فاتحه ما اخستې وای خو تاسې له ما مخکې شوئ، لوی انسان و، خدایږو که روانه پېړۍ کې پښتنو کې داسې عظیم او عملي انسان پیدا شي.

د اروابښاد بله فاتحه د پوهنې د وزارت له خوا د اسد پر ۲۸-۲۹ د شیرپور په لوی جومات کې واخستل شوه. د ده دعا ته د افغانستان پاچا محمد ظاهر خان او نور ډېر خلك راغلي وه. په دې وخت کې زه (ښاد جبار خېل) قضایي مفتش د هزاره جات په دای کنډي (اوس په ملکي وېش کې ولایت) کې د قضایي چارو په پلټنه بوخت وم چې د وزیر صاحب د وفات خبر مې واورېد؛ نو ما یې هلته د فاتحې اخستلو هڅه وکړه. دا ځکه چې د ده د پښتو پالنې پښتونولۍ او د مېنې د پالنې په لاره کې مو چې قدم اخستی و خلکو د دوه یم محمد ګل خان نوم رابخښلی و نو زما ډېر ښه ابسېده. خدای تعالی دې وبخښي.

د محمد ګل مومند ورثه:

وزیر محمد ګل خان نارینه اولاد نه درلود، یوه لور یې لرله چې اوس هم ژوندۍ ده او د لعل پورې شېر احمد خان ته ناسته ده.

ورور یې محمد کریم خان نومېږي چې اوس هم ژوندی دی.

محمد ګل خان مومند چې کوم مادي، سیاسي، معنوي اداري

www.melitabrin.com 0777 400 116

او اقتصادي امکانات لرل. که د نن ورځې د مغرضانو لاس ته ورغلي وای څه نخرې به یې کړې وې. محمد ګل خان وزیر و، فرقه مشر وه، تنظیمه رییس و، نائب الحکومه و، حکمران و، خو ده یو خام کور هم نه درلود، په خامه کرایي کور کې اوسېده او هغه کې یې خپل رب ته ساه ورکړه او په اخرو شپو کې یې هم قلم په لاس د پښتو د لغاتو څېړنې یې کولې، یعنې تر وروستۍ سلګۍ پورې د پښتنو او پښتو ادبیاتو خدمت کې لګیا و؛ د دغه ستر ملي، اداري، پوځي او ادبي شخصیت یوه یاد غونډه پېښور کې د صابر شاه صابر پر مشرۍ خلیل ادبي جرګې په ۱۹۹۷ میلادي کال او څلوېښتم تلین یې پېښور کې امام الدین ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز پر نوښت د قتیل خوږیاني په سرپرستۍ کې لمانځل شوې او دغه راز باز محمد ملیار د چپرهار د کندیباغ او سیدونکي د پېښور په ارباب روډ کې د محمد ګل مومند بابا په نوم لیسه فعاله کړې ده. زما وړاندیز دا دی چې افغانستان کې باید د ده په نوم ډېر څېزونه ونومول شي او د ده یاد پرې تازه وساتل شي.

اداري چارې:

د وزیر محمد ګل خان مومند پاملرنې او کړنې په اداري چارو کې د څېړلو وړ دي. بابا دهېواد په اداري چارو کې د پوهې، پاملرنې او پخې تجربې خاوند و، دده د کار دوره د اماني

حکومت او بیا له سقوي دورې وروسته داعلیحضرت محمدنادرشاه دورې سره برابره وه، د اعلیحضرت محمدظاهرشاه په دوره کې یې هم اداري چارې پرمخ بیولې دي، خو د اعلیحضرت محمدنادرشاه په وخت کې دکورنیو چارو وزیر و چې اصلاحات یې ډېر دیادونې وړ دي. زمونږ ځوانان باید پوه شي چې زمونږ دمحمد ګل خان مومند شهرت او ډېره پېژندګلوي ددې لپاره شوې او کېږي چې نوموړي په ډېرو حساسو شرایطو کې دسقاو دځوی له کړنو وروسته دکورنیو چارو وزیر ټاکل شوی و، چې دعامې اداري تطبیق همدې وزارت پورې اړه لرله.

ښه به وي چې له یوې خوا ځوان نسل دوزیر صاحب د اداري پاملرنې پر کړنو پوه شي اوهغه ناوړه تورونه چې ځینو خلکو پر وزیر صاحب لګولي، رد کړای شي، له بلې خوا دابه دیوې تجربې او درس حیثیت هم ولري؛ کوم چې نن دادی بیا ورته کلکه اړتیا لیدل کېږي.

دلته له انګریزانو سره دجهاد او استقلال ګټلو لپاره دهغه دکارنامو، دسقو دځوی په راپرځولو کې دهغه د اتلولۍ یادونه او څېړنه اړینه ده، خو دده دفرهنګي کارونو تاریخي حقایق نه دي راغلي ځکه چې پر اړه یې څېړنه دیو بشپړ کتاب خبره ده.

مونږ یې دلته صرف له ۱۹۲۹م کاله وروسته د اداري اصلاحاتو، دنفوسو دځای پر ځای کولو، داقتصادي روغونې

www.melitahrik.com 0777400116

او دمناسبې اداري جوړولو په برخه کې چې يې څه کړي، لنډه کتنه کوو :

لومړی- اداري اصلاحات :

د ۱۹۲۹م کال په نیمايي کې حبيب الله کلکاني ماتې وخوړه او محمدنادرشاه کابل ونيو. په دغه وخت کې دکابل ښار دومره ويجاړ شوی و، چې يو دفتر هم روغ نه و پاتې، محمدنادرشاه دمجبوريت له مخې دخپل يو اشنا په کور کې اوسېده، څو چې ارک جوړ شو، نو په اداري اصلاحاتو کار پيل شو. درې ګونې قوې پيلې شوې، وزارتونه جوړ شول اوهغو ته تشکيلات منظور شول. دغه اداري تشکيلا تې چارو تر ۱۹۳۲م پورې دوه نيم کاله ونيول. دتجارت وزارت کې ښه کار وشو، دکرنې رياست هم فعاليت کاوه، نايب الحکومګيو، اعلی حکومتونو او علاقه داريو باندې کار وشو او مناسب اداري وېش رامنځته شو. کابل ښار بېرته دښار بڼه ونيوله، ارګ هم ترميم شو دا ټول کارونه دمحمدنادشاه لپاره ستره کاميابي شوه. ددغه برياليتوب راز په دې کې و چې صدراعظم سردارمحمد هاشم خان داخله وزير محمدګل خان او دکابل ښاروال عبدالرحمن لودين يې دحکومت غړي وه. دسردارمحمدهاشم خان دکابينې دکورنيو چارو وزير دې ته متوجه و چې بايد اداره جوړه شي په خپله محمدنادرخان او دده دوه ورونه محمدهاشم خان او شاه

www.melltahrik.com 0777 400 116

محمود خان هم ښه هوښیار او د پوره سیاسي پام لرونکي وه چې د وزیرمحمدګل خان مومند وړاندیزونه یې منل او په ترسره کولو کې یې دهغه مرسته کوله له سقاوي ګډوډۍ وروسته لومړنی ګام همدا و، چې باید تر سره شوی وای، اداره کې ملکي وېش خاص ارزښت درلود چې دکورنیو چارو وزیر ټول هغه اداري واحدات، دولتي موسسات مقامات، د اداري دستګاه فعالیت، چې دحکومت دلوړو ارګانونو تر مشرۍ لاندې یې عمومي چارې ترسره کولې، اصلاحاتو لاندې راوستې تر ده پخوا اداري تشکیلاتو، اداري مناسبو تقسیماتو او اداري حقوقو ته په افغانستان کې لازمه پاملرنه نه وه شوې. حتی لوی احمدشاه بابا چې کله دمعاصر افغانستان دبنسټ ډبره کېښودله، اداري اوملکي وېش یې په لازم ډول اصلاح نه شو کړای، ځکه چې د ده دوره د لښکرو وېشنې او فتوحاتو دوره وه، اوزیاته دوره یې د سیاسي او فرهنګي پولو پر ټینګولو تېره شوه، دغه لوی واکمن په خپله لویه امپراطورۍ کې صرف ۸ ولایتونه او ۱۵ اعلی حکومتونه تشکیل کړل. لکه د ننګرهار، کابل، هرات، مزارشریف، خراسان، بدخشان، پنجاب او کشمیر ولایتونه، چې په دغه وېش کې یې لازم تناسب موجود نه و، سره له دې چې احمدشاه بابا دغه تشکیل په خپل تدبیر اداره کولو، خو وروسته له هغه چا داکار و نه کړای شو. همدارنګه احمدشاه بابا په رسمي

www.melitahrik.com 0777400118

چارو کې پارسي او حتی اردو رواج کړه شاید دلیل یې داوګڼل شي چې ترده مخکې د نادر افشار او قزلباشو د اداري شتون له کبله او په پنجاب کې د پنجابیانو له لامله ده ته دغو دوه ژبو اړتیا پېښه شوې وي، خو همدغو دوه لاملونو له یوې خوا یوه نامناسبه اداره اوله بلې خوا دملي ژبې پښتو دولتي کېدنې اړتیا دده اولادې ته وروسته سردردۍ رامنځته کړې وې.

همدا دوه لامله وه چې انګریزانو پر اسانۍ دهغوی دحکومتونو پښې سستې کړې، دشازمان له ړندولو وروسته دعبدالرحمن خان تر وخته دهېواد اداري نظام ډېره شړېدلې بڼه لرله که څه هم چې عبدالرحمن خان د انګرېزانو سره دپښتنو پر وېشنې ډېر زیات اداري مرکزیت پیاوړی کړ، خو دمرکز دغه پیاوړي کېدل دعامه حقوقو اوعلمي اداري پر بنسټ پوره او برابر ونه ختل، امیر حبیب الله خان سربېره پر دې چې اداري ته یې لازمه پاملرنه ونه کړه، دخپل پلار دمرکزیت او انضباط اصل هم ورنه وران شو؛ امان الله خان دنورو ټولو اصلاحاتو ترڅنګ اداري اصلاحاتو ته پاملرنه وکړه، خو کوم اصلاحات چې ده راوستل سقوي دوره کې له منځه لاړل، نو، ځکه وزیر محمدګل خان د کلکاني حبیب الله واک پای ته رسېدو وروسته اداري اصلاحاتو ته کلکه ملا وتړله او د ښې اداري د رامنځته کېدلو له کبله یې د افغانستان ملي وحدت هم تامین کړ، همدغه وخت کې اداري تشکیلات د افغانستان د اساسیه تشکیلاتو

www.melitahrik.com 0777 400 116

په نوم ونومول شول.
محمدګل خان ټول هېواد په ۲۱۲ اداري واحدونو وېشلی و، دغو اداري واحدونو کې ولایات، اعلی حکومتونه، لوی حکومتونه، لومړی درجه حکومتونه، دوه یمه درجه حکومتونه او اوله درجه علاقه داری اودوه یمه درجه علاقه داری شاملې وې، ډېر کوچنی اداري واحد کلی و، چې ۲۵-۲۰۰۰ تنو پورې نفوس یې درلود دکلیو په سر کې به ملك، د ولایتونو په سر کې به نایب الحکومه او د اعلی حکومتونو په سر کې به حاکم کار کولو. په ۱۳۰۹ل کې د دوه یم اساسي قانون له مخې (لومړی اساسي قانون په ۱۳۰۲ل کې نافذ شوی و) دغو اداري تشکیلاتو کې ډېر لږ بدلون راغلی چې اصلاحي بڼه یې درلوده کله چې محمدګل خان د داخله چارو وزیر و د افغانستان اداري تشکیل لاندې بڼه لرله:
دکابل ولایت، دکندهار ولایت، دهرات ولایت، دمزارشریف ولایت، دقطغن ولایت، دمشرقي ولایت، دپکتیا ولایت، دغزني اعلی حکومت، دپروان اعلی حکومت، دفراه اعلی حکومت، دمیمنې اعلی حکومت، دبدخشان اعلی حکومت، دشبرغان اعلی حکومت، دګرشك اعلی حکومت، دتالقانو، غوراتو، ارزګان اوبامیانو اداري مرکزونه د راتلونکیو اداري تشکیلاتو بنسټونه وګڼل شول چې د۱۳۴۳ل کال تر اساسي قانون پورې یې اعتبار درلود. محمدګل خان پوهېده چې دملي

www.melitahrik.com 0777 400 116

اهدافو د تـر سره رسولو لپـاره مېخانيکي عامـل هغـه ځواکمن اغېز دی چې لـه پاسـه عملي کېږي؛ نو، ځکه د کورنيو چارو وزارت، صلاحيت، کړنـې او ارګـانيکي عوامـل، د وګـړو ګـډه برخليك ته دناوړه شرايطو پر راتګ ساتندويې ځواکونه په نظر کې نيونـه وه، ګډې ملي ګټې، معنوی عوامـل، ګډه کولتـور، اقتصادي پياوړتيا د طبيعي منابعو او فرهنګي- تاريخي اثـارو د کار لاندې راوستل په پام کې ونيول شول دکار ځواك وېش، د کاريزونو جوړول په داسې توګـه چې منابع (خصوصاً ځمکه او اوبه) استفادې لاندې راوستل د ده د اقداماتو يوه برخه وه.

دوه يم ـ د نفوسو ځای پرځای کول :

وزير محمدګل خان مومند په هېواد کې دنفوسو مېشت کېدلو او تنظيمولـو تـه داسـې پروګـرام پيـل کـړ، چـې اقتصـادي، تجارتي، زراعتي، امنيتي، سياسي اوفرهنګي اړخونه يې تـول وسنجول، زرګونه کاله مخکې کله چې اريايانو دخپلو پنځېدلو په لړ کې له بخدي څخه دغور، زميندارو، کسـي غـره او ګندارا خواو شا نننی جلګې دنوي اقليم او شنو سيمو لرونکې ځمکې ونيـولې اوهلتـه مېشت شـول، دهنـدوکش شـمال تـه يـو شمېر سـيمې لـه نفوسـو څخـه تشـې پـاتې وې، پـه زرګونـو کـالو دا ځمکې چې دکرنې لپاره دکار پـه واسطه اماده کېدای شوې او دکرنـې اسـتقرار يـې درلـود، همداسې لا مـزروع پـاتې وې،

www.melitahrik.com 0777 400 116

ځنګلونه يې لرل خوګان په کې ګرځېدل حال دا چې د هېواد په ختيځ لوري کې او د هندوکش جنوب ته دنفوسو زياتوالی ليدل کېده وزير له دغو سيمو د هندوکش شمال ته په ځانګړي توګه کندز او بغلان ته ځينې کورنۍ ولېږدولې، هلته يې دنوې کرنې، سوداګرۍ او ځينو نورو وته ييزو چارو د سرته رسولو زمينه برابره کړه. محمدګل خان مومند دغو سيمو ته دحاکم په توګه راغی او پر دغو سيمو کې بې ساريو اقتصادي پرمختګونو ته لاره خلاصه شوه. هغه وخت مشهور متل و چې (اګر مرګ مېخواهی قندز برو) خو محمدګل خان دغه دمرګ سيمه پر يوې داسې ښېرازې سيمې واړوله چې لږ وروسته يې دټول هېواد دګودام، نوم غوره کړ.

د نفوسو دا ډول لېږدول نورو هېوادو کې هم ليدل شوي دي. مثلاً د مسکو او پترزبورګ نه د سايبريا سيمې ته د نفوسو لېږدول، د هند له بمبي نه نورو سيمو ته دکار ځواك خپرول، کاناډا او استراليا کې د نفوسو مېشته کول، چې دا ټولې بېلګې د (ديموګرافۍ) دعلم له مخې امکاناتو او پاليسيو پورې اړه لري چې په دې توګه دنفوسو ښه وېشنه او دنفوسو ټولېدنه دواړه اصلاح کېږي او نوې اقتصادي منابع کار لا ندې راځي او سيمه په اقتصادي تحرك کې واقع کېږي. سربېره پر دې دا د ملي وحدت د تامين لپاره هم يو ګټور اقدام او دهېواد د ځمکني تماميت يو لوی تضمين و ځکه، چې محمد ګل خان

مومند او په خپله محمد نادر خان ته د استقلال له ګټلو او له هېواد نه ددفاع په ډګر کې هلو ځلو او انګریز سره د دریوو جګړو په ترخ کې دا ثابته شوه، چې پښتانه دخپلواك او واحد افغانستان د ساتلو اتلان دي، نو له یوې خوا هندوکش شمال ته ددوی لېږل هلته د هېواد دځمکني تمامیت د ټینګولو لپاره دمېخونو دټك وهلو معنا درلوده او له بلې خوا تاریخ ورته د چنګیز اوهلاکو یرغل دیوې تجربې په توګه ثبت کړی و.

همدارنګه د شلمې پېړۍ په درشل کې وروسته تر ۱۹۳۰م المان کې د نازیزم او ایټالیا کې دفاشیزم خطر له یوې خوا جاپان، بلغاریا او هسپانیا تهدیدول، ان دا چې ایټالیا خو عملاً حبشه ونیوله او بل خطر یې ختیځ ته دمرکزي اسیا هېوادونو ته متوجه و، چې لار یې پر امو سیند باندې وه، نو پښتنو د دغه خطر پر وړاندې د سپر حیثیت غوره کاوه، سره له دې چې دغه کار اولېږدونه د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې هم شوې وه، خووروسته محمدګل خان د وزارت پر چارو سربېره داصلاحاتو راوستلو او دحالاتو دښه کولو لپاره کله کندهار، کله شمال او کله بېرته مرکز کې اداري چارو باندې ګومارل شوی او د ځینو پلاوو سره یې په بهرنیو سفرونو کې هم ګډون کړی دی او هره دنده یې په پوره سیاسي پاملرنې او بریالیتوب سرته رسولې ده، دهغه وخت او شرایطو لویه ستونځه دسقو دځوی د اړودوړ له لامله د نظم او اداري شړیدل

او په هېواد کې د هغې تورې دورې له منځه وړل اسانه کار نه و؛ ځکه، چې د سقو ځوی د مدنیت نخښې نه وې پرېښې. په سقوي دورې کې څو تنه ناپوهان دولت ته رسېدلي وه، په پیسو ټولولو بوخت شوي وه، ځمکې، باغونه او کورونه یې لوټل، دولتي ودانۍ یې شخصي کورونه کړل، هرځای کې به یې چې کوم سر لیدو دهغه د پرېکولو په فکر کې به شول؛ نو دنا پوهۍ په دغې دورې کې وزیر محمدگل خان دعلم او فرهنګ لپاره دخدمت اړتیا هم لیدله، له همدې لامله یې د ادبي انجمنونو جوړول او د مطبوعاتو هڅونو ته یې پاملرنه وکړه، په دې توګه ګورو چې د وزیر محمدګل خان ژوند څو اړخونه او بعدونه لرل او په هر یوه کې یې خپله سیاسي پاملرنه او پوهه ثابته کړه. لکه پوځي ډګر کې، اداري چارو کې، دمدني ټولنې د اساساتو ټینګولو کې، داقتصادي بنسټ په ټینګولو کې، دحقوقي نظام غښتلي کولو کې او په اداره کې اصلاحاتو راوستلو کې، ترټولو مهمه دا چې دملت جوړونې په دغوټولو برخو کې یې فعاله او اګاهانه برخه واخیسته.

محمدګل خان مومند دملي هویت دپېژندنې، د ملي شعور د ویښولو او دملت جوړونې هغه کار چې ۵۰۰ کاله مخکې د وطنپالنې، ملي ځان پېژندنې او ملت جوړونې هغه بنسټ او مفکوره چې سوري (فرید) رامنځته کړې وه، وپالله او د هغوی پر لارې یې پاخه ګامونه پورته کړل، خو توپیر یې دا و، چې

پخوا د ملي مفکورې د پلي کولو لپاره نور اړين توکي لکه دملي اقتصاد د ستنو شته والی، ملي ادب او کولتور دملي شعور د ودې لازمه سطحه نه وه لوړه شوې، له همدې لامله افغانان په دغو تېرو ۵۰۰ کلونو کې (د سوري شېرشاه له وخته) دغه هدف ته ونه رسېدل. حال دا چې ملي ټولنه جوړول روڼ فکر، شعور، دژوند لوړه سطحه، عزم او پرله پسې هڅې غواړي. دا ډول کلك هوډ او لوړه پوهه وزير صاحب کې موجود وه، دملي ټولنې د جوړولو غوښتنه دا وه چې قومونه د ټرليو ګټو د وفادارۍ له مخې سره واوبدل شي او دژوند ټولو چاروکې سره ګډې اړيکې ولري. لکه وزير صاحب چې دهمدې موخې لپاره زمينه برابره کړه؛ ځکه، چې ملي ټولنه هغه ده، چې اوسېدونکي يې دقومي، ژبني او اخلاقي توپيرونو سره سره ځانونه دټولنې او ټول هېواد غړي بولي، خپل ګډ تاريخي هويت وساتي جغرافياوي شتون ته وفادار وي او ملي هېوادنيو ارزښتونو ته ژمن پاتې شي.

محمدګل خان د ټولنې په ټولنيز شتون کې موندلې وه چې بايد بېلابېل قومونه لوی اوواړه توکمونه يو بل سره نژدې اړيکې ولري او په ګاونډيتوب کې سره ژوند وکړي. لکه، چې ترکمن، پښتون، ازبك، تاجك، هزاره، يې سره په روابطو کې نژدې وساتل، دا له ملت سره دده د پراخ نظر، بې تعصبه چلند او مينې ښکاره بېلګه وه. خو په دې وروستيو کې په ملي

ارزښتونو ملنډې، د پردیو بلوسېدو اوقومي تعصباتو تـه دلمن وهلـو ترخنـګ دمحمـد ګل خـان مخالفـانو سیاسـي وده وکـړه دغرض خاوندان دوزیر صاحب په شخصیت کې هیڅ ډول نـاوړه کړنه نه ده موندلې. یواځې دده په دغه اقدام چې قومونه یې سره نـژدې کـړي دي، نیوکـه کـوي، حـال دا چـې نومـوړي د وګـړو د اسـکان، داقتصـادي فعـالیتونو لپـاره دکـار دځـواك تنظیم او دملي یو والي لپاره اداري اقدامات کاملاً د اړتیا لـه مخـې تـر سره کـړي وه ځکـه، نـو اوس یـو ځـل بیـا دملـي ځـان پېژنـدنې، دملي شعور دپیاوړتیا او د ملي ارزښتونو دځلولو لپـاره یـو بـل محمدګل خان ته اړتیا لیدل کېږي. د اداري جوړښت د پیاوړتیـا او دقومـونـو دنـژدې کولـو لپـاره د یـو بـل هـوډمن او قـاطع وزیـر اړتیا ده. نن هم هاغه څه تر سره شوي چې د سقاو ځوی تـر سره کړي وه. کـه وزیـر صـاحب د یـوه ځـای خلك بـل ځـای کې نه وای مېشت کـړي، نـو نـن بـه افغانسـتان پـه جغرافیـوي توګـه پـه ځـو ټوټو کې پروت و او نه به چا د یو افغانسـتان خبره کـولای شـوه. دا سمه ده چـې دوزیرصـاحب دغـه کـار پښـتو تـه ډیـره مـالي اومعنوي ګټه ورسوله، خو نن چې ددې تر شا کوم حقایق څرګند شوي هغه د افغانستان لـه تجزیه کېدو نه ژغورل دي. محمـدګل خان د پښتو راتلونکی په خپل دقیق نظر مخکې لـه مخکـې لـه نظره تېر کړی و ، دغه راز یې پښـتانه د ښاري ژوند دلارو لټون ته وهڅول، اقتصادي لارې یې ورپـر ګـوتې کـړې او پښـتنو کـې

یې د ملي شعور راټوکېدل او د یرغلګرو او ښکیلاکګرو په مقابل کې یې د ډال په توګه و درول، پښتانه یې دراتلونکیو ځو لسیزو لـه ویجاړیو خبر کړل کـه سیاسي عمل پرې شوی وای دهغو په وجه به دبهرنیو دښمنانو پر لمسون او لاس وهنې د افغانستان اوسنۍ بڼې بدلون موندلی وای.

دریېم- د پښتو ادبیات :

وزیر محمدګل خان د پښتنو د ژبې، نظام او کولتور ترڅنګ د پښتـو ادبیاتو پـه وده کې هم د احتـرام لوړ مقام لـري دی پوخ شاعر ځیرك لغت جوړوونکی او حقیقت خوښوونکی مورخ و.

د پښتو طلوع افغان اخبار د وزیر صاحب پر امر پښتو شو چې حبیبي صاحب چلولو، پـه ننګرهار کې اتحاد مشرقي جریده پښتو شوه او پکتیا کې د وړانګې جریده پر پښتو وچلېده، د بچه سقاو پر وخت یې په ننګرهار کې د "کورغم" پر نوم اخبار وچلاوه چې ډېرې ګڼې یې خپرې شوې او اوس پـه لاس کې نـه شتـه، خو قتیـل خوږیانی د "کور غم" اخبار چلوونکی جنرال سید حسن حسن بولي چې شیون یې تخلص کاوه قلمي یې دغه اخبار په ګډه خپراوه. او دا اخبار محمدګل خان یواځې نه دی چلولی. په ۱۳۳۴ ل کال د لویې جرګې د پرېکړو لنډیز یې په پښتو کې دپاڼو په شکل خپور کړو چې د پارلمان زیات غړي په کې پښتو سره بلد شول. دا هم د بابا برکت و.

وزیر بابا د پښتو په لیك دود كې ډېر بدلونونه راوستي، چې وروسته نورو ورته لازمه پاملرنه ونه كړه یواځې دده جوړې شوې دوه یاګانې یوه لکۍ لرونكې په (ۍ) او بله مجهوله (اوږده) یا (ې) چې دټولو پښتنو له خوا ومنل شوې او نن هم دود دي او هیڅوك حق نه لري چې له ځانه په كې ګوتې ووهي وزیر صاحب دا نظر هم درلود چې كه پښتو دنسخ پر ځای پر نستعلیق لیك ولیكل شي دا به د ژبې په ګټه وي، په یو وخت كې خو د وزیرصاحب لیكدود ډېرو پښتنو منلی هم و، اوس هم داسې كندهاریان شته چې د وزیرصاحب پر لیكدود لیكنې كوي او د لرې پښتونخوا د باره ګړی په سیمنار كې یې دیا له لیكدوده ژوره استفاده وشوه. وزیر صاحب یو شمېر نوي لغات هم جوړ كړي دي چې زیات پښتانه یې اوس هم په لیكنو او ویلو كې كاروي. لكه: خج (د اواز فشار، د ژبې لیاره (قانون) وتوځی (مخرج) نسنوتوځی (مدخل)، ایرنی (خاكستر دانی) او داسې نور چې محمدګل خان ایجاد كړي اوس هم دكارونې وړ دي. د پښتو ګرامر په برخه كې وزیر صاحب دلوی لاس لرلو له كبله په ۱۹۳۸ م كې "د پښتو د ژبې لیاره یا صرف اونحو" پر نامه په څلور سوه پنځه نوي مخونو كې یو لارښود كتاب لیكلی او لاهور كې دعبدالعظیم ساپي پر زیار او اهتمام چاپ شوی دی.

د وزیر صاحب افغاني قاموس (پښتو سیند) چې دكابل عمومي

www.melitahrik.com 0777 400 116

مطبعه کې دښوونې او روزنې د وزارت له خوا په ۱۹۳۷م کال پر لوی کاغذ قلمي چاپ شوی دی ددې کتاب لغات محمدګل خان په نهو کالو کې راټول کړي دي، دهرټکي معنا او پېژندګلوي يې په فارسي ژبه کړې دی. ځينو ځايو کې يې معنا پر پښتو ژبې هم کړي ده، داکتاب دوه برخو کې چاپ شوی دی ټول ۷۲۵ مخونه لري.

د محمدګل خان بل کتاب (لنډکۍ پښتو او پښتونواله) نومېږي چې بېنوا د اوسني ليکوال کتاب کې هم ياد کړی دی بل يې د (پخلي) په نوم کتاب دی چې تراوسه نه دی چاپ شوی.

د ژبې ملي او ادبي اصطلاحات د وزير محمدګل خان يو بل کتاب دی همدارنګه د مېلمستون، سيمه، ټوکې او پښتني تربيه يې هغه کتابونه دي، چې ورك او له چاپه پاتې شوي دي.

لکه چې مو ولوستل په شمالي ولاياتو کې سرحدي پښتانه ځای پر ځای کول له ځينو نيوکو لاندې راغلي؛ ځکه چې د پښتنو ټاټوبي کندهار کې ايراني شيعه ګان او قزلباشان دنادرقلي (نادر افشار) له واکمنۍ وروسته احمدشاه بابا دخپلې اسيايي امپراتورۍ اداري او سياسي غړي وګڼل او ايرانيان د افغانستان ټاټوبي کې مېشت پاتې شول. پښتون واکمن تيمورشاه دراني ورته مهمې مالي اداري، سياسي، فرهنګي او اقتصادي دندې هم ورو سپارلې، چې لاتراوسه پورې يې نسلونه په کندهار او کابل کې برلاسي پاتې دي،

www.melitahrir.com 0777 400 116

همدارنګه کله چې روسانو د ازربایجان، سمرقند او بخارا سیمې د خپل تېري لاندې راوستې؛ نو ډېرو بخارایانو، اذربایجانیانو، سمرقندیانو افغانستان ته مخه وکړه چې په هلمند ولایت کې مېشته شول اودولتي ځمکې ورته ورکړای شوې او څه نور یې په شمالي ولایتونو کې چې ترننه ژوند په کې کوي اوسیدلي دي. ځینې لا وایي چې مومند محمدګل خان بابا له سرحدي ولایاتو افغانستان ته راغلی او دلته پر دندو ګومارل شوی دی. حال دا چې وزیر صاحب دننګرهار د سیمې اوسیدونکی او دهمدغې سیمې ستر شخصیت دی. او په نازکو وختونو کې یې مهمې دندې سرته رسولي د پښتنو لپاره ویاړ او دمخالفینو لپاره دخواشینۍ وړ ګرځېدلی دی. دده د تولنیز سیاست پرضد یې پوهنځي ته دانشکده، پوهنتون ته دانشګاه او محصل ته دانش اموز ویلی دوی دملي هویت له تاریخي ارزښت نه منکر شوي دي، ځکه چې د پښتنو ستر قوم پر چا نه شي ورګډېدلی. مومند محمدګل خان بابا ویلي :

"ژبه دملي موجودیت، هویت، هوساتوب، سعادت، لوړوالي، او جګوالي سته ده، ساتل او پالل یې په کار دي". د تاریخ پر کتنې افغانستان له شماله ترجنوبه او له ختیځه تر لویدیځه له ازله تردې دمه د پښتنو او افغانانو وطن دی او ډګر ته راوتلي سیاسي او فرهنګي غرضیان خو له تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان، ایران او نني اذربایجان نه د روسانو یا

دنادرافشار لـه ظلم راتښتـېدلي او دپښـتنو لـه مهربانۍ ډکـې غېږې تـه يې پناه راوړې ده؛ نو دا د پښـتنو او افغانانو هېـواد دی، افغانان حق لري چې د افغانستان په هره سيمه کې يې چې زړه وغواړي اوسېدای شي.

محمدګل خان پر سياسي توګې هېواد لـه ټوکړه کېدلو ژغـورلـی او دروسيې دسياسي نفوذ مقابل ته يې ټينګ سنګر جوړ کړی دی او د افغانستان لـه جنوب او جنوب لويديځ او جنـوب ختيځو سيمو څخه بېوزله بې ځمکې خلك يې دشمالي سيمو پـه حاصله دښتو کې مېشته کړل او د افغانستان دولتي بې حاصلـه دښتي يې پرې ودانې کړې چې لـه يوې خوا يې د افغـان ملت مظلومې او ځپل شوې پرګنې پر کار واچولې، د افغـان قومونـو پر يوځای اوسېدو يې دنوي افغان ملي کولتور دپخلي لپاره تاريخي تيږه ښخه کړه او د امو دسيند په اوږدو کې يې د افغان نظريـې او دافغانسـتان دجغرافيـې ددفـاع او دملـي يـووالي دخونـدي سـاتلو لپـاره يـې تـاريخي، ملـي، انسـاني او نـه ماتېدونکی سنګر جوړ کړ خو د روس وسله وال يرغل وښودله چې دامو دسيند په اوږدو کې ازبك، ترکمن، تاجك لـه افغانانو پـر بېلابېلو پلمو بېل شول. دمحمدګل خان سياسي تـدابيرو دهغـوی شومې سياسي هيلې شنډې کړې خو روسانو پنځمه ستن پـه کابـل کـې جوړه شوه افغان ضد ايرانـۍ دسيسـې پـر کـارولو يـوې دغـه سـاړه جنګ د افغان ايډيالوژۍ (افغانيت)

دختمولـو لپـاره پـر هېـواد مـین سیاسـت پـوه محمـد گل خـان اودکابـل د افغـان کېـدو پـر بـاني دیپلـوم انجنیـر غـلام محمـد فرهاد باندې یې لـه غرضه ډکې نیوکې پیل کړې.

د افغـان ایډیالوژۍ لـه مخې دیـوه ملت دملي جوړښت لپـاره پنځه اساسي بنیادونه شرط دي :

۱ -دهغـه ملت ملي تـاریخ. ۲- دهغـه ملت ملي جغرافیـه. ۳- دهغـه ملت ملي اقتصـاد. ۴- دهغـه ملت ملي کولتـور او دهغـه ملت ملي مقدسات، دملي کولتور برخه یې پر دوه برخو وېشل کېږي :

الف: یوه یې دهغـه ملت دسیاسي او ټولنیزې پوهې او مدنیت سره اړخ لګوي.

ب: دوه یمه برخه یې دهغه ملت دود ،ثقافت، ادب او ژبې پورې تړل کېږي.

پـه کولتـوري سـاحه کې دژبې برخې نـه یـوائې ټولـه کولتـوري سـاحه، بلکې دملي جوړښت څلور نـور بنسټونه تـر اغیـز لانـدې راوړل.

دا یـو حقیقـت دی چې دیـوه قـوم ژبـه ژونـدۍ وي هغـه قـوم بـه ژوندی وي، چې دیـو قـوم ژبـه درنـه، علمي او داهمیت وړ وي؛ نو قوم به یې ورسره درونـد او دنړیـوال اعتبـار څښتن وي. دغـه راز کـه دیـوه قـوم ژبـه ورکـه شي یـا سپکـه شي هغـه قـوم ورسـره ورکېږي او سپکېږي.

www.melitahrik.com 0777 400 115

دغه ملي اصل ته ټولې نړۍ توجه کړې د اکثریت ژبه یې ملي او رسمي ژبه منلې دملي یو والي او پرمختګ عمومي سبب یې ګرځولی دی. افغانانو ته هم لازم دي چې دپښتنو ژبه چې دملت داکثریت ژبه ده او ملي او رسمي ګڼل شوې باید ټول افغانان یې زده کړي، نورو هېوادو کې هم داکثریت ژبه ملي او رسمي وي او پر ټولو باندې یې زده کړه کېږي. لکه انګلیسي چې پر خپل ملت او پر مستعمرو زده کېږي یا عربي چې پر خپل ملت او ټولو مسلمانانو زده کېږي، پارسي چې د ایراني ملت ژبه ده پر خپل ملت او ګاونډیو ورزده کېږي اردو چې دپاکستان د ۲۲٪ فیصدو خلکو ژبه شوې په کې ارزښت لري.

په ۱۸۷۲م کې چې کله روس (موجوده المان) او فرانسې ته ماتې ورکړه او دوه جرمني نژاده ولایتونه (الزاس) او (لورن) یې ترې ونیول فرانس پرې فرانسوي زده کړې وه. جرمنیانو چې المان پورې وتړل بېرته یې الماني ورباندې زده کړه، نو څرګنده ده چې دژبې مسله دملتونو دجوړښت یو ارزښتناکه فکتور دی.

ټولو ملتونو دغه مسئله درك کړې ده یوازې افغانان دي چې سیاسي چارو کې تل جنګولي ویني یې تویوي او سیاسي واك یې ایراني کولتور او ایرانۍ ژبې ته ورکړی دی پر منبر د خدای(ج) فرمودې په پارسي ویل کېږي پارسي نظمونه لیکل کېږي ځانګړي او رسمي لیکونه تراوسه پر پارسي دي. ددغه تورتم د رڼا کېدولو لپاره وزیرمحمدګل خان برې پښتونخوا

www.melitahrik.com 0777 400 116

کې او پاچاخان لرې پښتونخوا کې چغه کړه چې :
"دهر قوم او ملت ژوند او مرګ دخپل ملت پر ملي ژبې پورې تړلی دی. دا داستعمار کار دی چې دملت مغلوبولو لپاره د اقلیتونو او لږه کیو پلوي کوي او لمسوي یې او پر اکثریت یې مسلطوي، خو بیاهم د استقلال له حاصلولو وروسته یا حساب سره مخ کیږي او یا یې پر څو جغرافیوي برخو وېشي. لکه لره او بره پښتونخوا.
محمدګل خان یواځې له صالح محمدخان سره دیاور یا د قواو درستیزوال ددفتر دمنشي حیثیت درلود، خو محاذ قوماندان پخپله د وخت د وسله والو قواو وزیر و؛ نو دحرب پر وخت چې یاور د امر له امره سرغړونه وکړي پر اعدام محکومیږي. له دې کبله دجبهو په محاذ کې دعقب نیشنۍ مسئوول خپله د وخت وزیر و چې مسوولیت یې صالح محمدخان پر غاړې دی، نه د هغه دیاور پر غاړې چې یواځې دمنشي حیثیت یې درلود. نو له امان‌الله خان سره چې د استقلال په جګړه کې ختیز جبهه ماتې سره مخ شوه مقصد یې خپله د دفاع ذکر شوی وزیر و او بس له بلې خوا دغه جګړه ثابته نه وه پلورل شوې یا بایلل شوې وه؛ ځکه، چې یواځې صالح محمدخان په کې طلاوې اختسې وې همدا علت و، چې کله امان الله خان غازیانو ته دمکافاتو ورکولو پر ورځ صالح محمد خان ته دوه ګزه سور ټکری ورپر سر کړ ورته یې وویل چې په نرانو کې هم نه شمېرل کیږي.

www.melitahrik.com 0777400116

وزیرمحمدګل خان پښتانه پښتو ویلو پښتو لیکلو او د پښتني روایاتو او کولتور ژوندي ساتلو ته هڅولي او دچپن پر ځای یې څادر دکلوشو پر ځای یې څپلۍ او دقرقلۍ پر ځای یې دپکړۍ کارونې ته هڅول. دا ځکه، چې ده ته معلومه وه چې یو ملت پر خپل تاریخ، ژبې، ملي روایاتو او ملي تشخص ژوندی وي. همدارنګه پوهېده چې یوائې پښتانه دخپل فطرت او خصلت له مخې د هېواد د پولو تاریخي محافظان دي. د ساري په توګه کله چې روس بخارا، تاجکستان، تاشکند، ارمنستان، ترکمنستان او آذربایجان ښکیل کړل او زمونږ ګاونډي شو، امیر عبدالرحمن خان دخپلو سرحدونو دپیاوړتیا پر غرض دهرات والي ته هدایت وکړ چې ددې سیمې جمشیدي، ایماق اوهزاره قامونه دترکمنستان سرحدونو ته ولېږدوي چې دهمدې سپارښتنې له مخې یې قامونو ته کاپي پیسې او نور امکانات او سهولتونه برابر او هلته یې مېشت کړل، خو کله چې روسانو پر افغان سیمه (پنجده) برید وکړ؛ نو دې نامردو دوه پښې خپلې او دوه پور کړې او پر یوې منډې راوتښتېدل او افغان سرحدي قطعه یې دغوث الدین خان پر نامه دیو قوماندان پر مشرۍ یوائې پرېښوده چې دې غازیانو او اصیلوافغانانو د روسي کرنیل علی خانوف تر مشرتابه لاندې دیوې لوېې او مجهزې قوې سره دمرګ تر وروستۍ سلګۍ پورې مقاومت وکړ او دغوث الدین خان پر ګډون ټولو

د شهادت جامونه وڅښل او روسانو پنجده ونیوله چې ترننه پورې اشغال ده.

امیر عبدالرحمن خان د جمشیدي قام مشر (الیسنگتوش) کابل ته راوغوښت او د بې غېرتۍ او نامردۍ پر جرم یې دقام له مشرۍ معزول کړ بیا وروسته عبدالرحمن خان هوتك، توخي او اڅکزي پښتانه شمالي سیمو ته تبعید کړل چې له یوې خوا په مرکز کې خپل مخالفین لرې کړي او له بلې خوا پوهېده چې یوائې پښتانه دخپل هېواد د پولو ساتنه کولای شي او دا حقیقت تاریخ هم ثابت کړ چې په سرحدي سیمو کې د پښتنو له مېشتېدلو وروسته تر سلو کالو روسان ونه توانېدل چې زمونږ یوه لویشت خاوره لاندې کړي، دا بېله خبره ده چې بیاهم غیر پښتنو ګډه ستمی باندې جوړ کړ او روسیه یې په افغانستان مسلط کړه نو له دې امله چې محمد ګل خان پښتانه خپلې ژبې، افغان فطرت، خصلت او د روایاتو تحفظ ته هڅولي دي، معقول او پر ځای کار نه دی؟ ځکه، کله چې یوقوم خپله ژبه، کولتور او روایات هیر کړي بیا په کې دخپل هېواد سره مینه او د جغرافیاوي شتون د ساتلو روحیه هم نه پاتې کېږي.

پای

مــاخذونــه

۱. رښتین صدیق الله د مومند بابا یاد، د **۱۳۸۳**ل.هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز- پېښور چاپ پنځم مخ.
۲. روحاني عصمت الله - "ورځ" مجله - **۱۳۸۳** ل.هـ کال- زمری او وږی- **۳۵** مخ.
۳. زرملوال الحاج غلام محي الدین - "ورځ" مجله د **۱۳۸۳** ل.هـ کال د زمري او وږي د میاشتو خپرونه **۳۹** مخ.
۴. زلمی افغانمل (د مومند بابا یاد) د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز پېښور- **۱۳۸۳**هـ.ش کال چاپ **۱۲۴** مخ.

www.meltahrik.com
0777 400 116

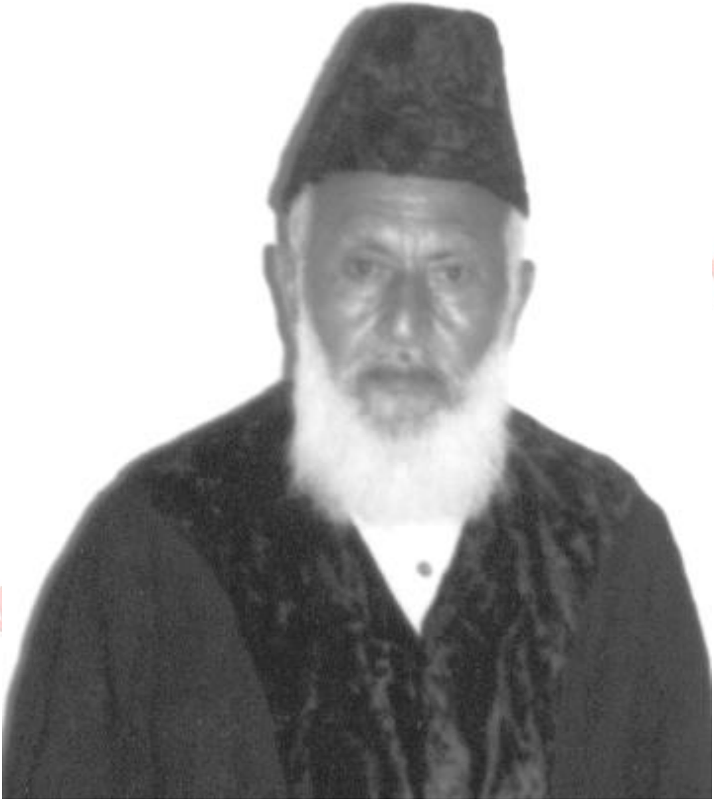

الحاج پروفیسور دکتور قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل

www.melitahrik.com
0777 400 116